

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра економічної та соціальної географії

На правах рукопису¹

ГОРКАВЧУК РОМАН РУСЛАНОВИЧ

**ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ**

«ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ»

Спеціальність: 014.07 «Середня освіта (Географія)»

Освітньо-професійна програма Середня освіта (Географія. Економіка)

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

НОВОСАД ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА

кандидат економічних наук, доцент

кафедри економічної та соціальної географії

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри економічної та соціальної географії

від _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ доцент Погребський Т. Г.

АНОТАЦІЯ

Горкавчук Р. Р. Формування підприємницької компетентності учнів у шкільному курсі «Підприємництво і фінансова грамотність» – Рукопис.

Випускна кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр», спеціальності 014.07 «Середня освіта (Географія)», освітньо-професійної програми «Середня освіта (Географія. Економіка)». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025 р.

Дослідження на тему «Формування підприємницької компетентності учнів у шкільному курсі «Підприємництво і фінансова грамотність» орієнтоване на визначення методів, підходів та освітніх інструментів, які максимально результативно сприяють розвитку в учнів уміння приймати обґрунтовані фінансові рішення, працювати над власними проектами й оцінювати економічні ситуації. Проаналізовано зміст сучасних модельних програм і сучасні освітні технології та методи, що сприяють формуванню фінансової грамотності й підприємливості у школярів. Особливу увагу приділено впровадженню інтерактивних форм навчання, проєктної діяльності, симуляційних ігор та практикоорієнтованих завдань.

У роботі представлено результати педагогічного експерименту, які засвідчують позитивний вплив розробленої методики на рівень сформованості ключових компетентностей учнів. Отримані результати експериментальної роботи засвідчують зростання рівня сформованості підприємницьких та фінансових умінь учнів, а матеріали дослідження можуть бути використані вчителями, методистами та розробниками освітніх програм для удосконалення змісту курсу «Підприємництво і фінансова грамотність».

Ключові слова: підприємницька компетентність, фінансова грамотність, інтерактивні методи навчання, проєктна діяльність, освітній експеримент, модельні програми, компетентнісний підхід.

ABSTRACT

Gorkavchuk R. R. Developing entrepreneurial competence of students in the school course «Entrepreneurship and Financial Literacy» – Manuscript.

Qualification work for the degree of Master, specialty 014.07 «Secondary Education (Geography)», educational and professional program «Secondary Education (Geography. Economics)». Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025.

The study on «Developing students' entrepreneurial competence in the school course «Entrepreneurship and Financial Literacy» focuses on identifying the methods, approaches, and educational tools that most effectively promote the development of students' ability to make reasonable financial decisions, work on their own projects, and assess economic situations. It analyzes the content of modern model programs and modern educational technologies and methods that contribute to the formation of financial literacy and entrepreneurship in schoolchildren. Particular attention is devoted to the introduction of interactive forms of learning, project activities, game simulations, and practice-oriented tasks.

The paper presents the results of a pedagogical experiment that demonstrate the positive impact of the developed methodology on the level of key competencies of students. The results of the experimental work confirm the growth in the level of development of students' entrepreneurial and financial skills, and the research materials can be used by teachers, methodologists, and educational program developers to improve the content of the course «Entrepreneurship and Financial Literacy».

Keywords: entrepreneurial competence, financial literacy, interactive teaching methods, project activities, educational experiment, model programs, competence-based approach.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ.....	8
1.1. Сутність підприємницької компетентності у контексті сучасної освіти.....	8
1.2. Теоретико-методичні підходи до формування підприємницької компетентності.....	16
1.3. Роль шкільного курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у розвитку підприємницької компетентності.....	22
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ».....	26
2.1. Структура та зміст шкільного курсу «Підприємництво і фінансова грамотність».....	26
2.2. Методи, форми та засоби формування підприємницької компетентності.....	34
2.3. Навчальний потенціал курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у формуванні підприємницьких компетентностей учнів.....	45
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КУРСІ «ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ».....	48
3.1. Реалізація педагогічного експерименту та аналіз його результативності.....	48
3.2. Перспективи вдосконалення педагогічних підходів у формуванні підприємницької компетентності учнів на основі результатів експерименту...	66
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві та економіці вимагають від випускника закладу загальної середньої освіти здатності діяти ініціативно, приймати відповідальні рішення, ефективно управляти ресурсами та адаптуватися до змінних умов ринку праці. У Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті базової середньої освіти та модельних навчальних програмах підкреслюється необхідність розвитку підприємливості, фінансової грамотності та економічного мислення школярів як ключових компетентностей XXI століття. Важливу роль у цьому процесі відіграє шкільний курс «Підприємництво і фінансова грамотність», який розглядається як інструмент розвитку фінансової обізнаності та підприємницького мислення здобувачів освіти.

Підприємливість, вміння управляти ресурсами, планувати діяльність, відповідально вести бюджет, вміння створювати цінність, визначати можливості для розвитку, брати на себе відповідальність та управляти ризиками стають не лише елементами економічної освіти, а й важливими навичками для реалізації особистісного і професійного потенціалу учнів.

Аналіз чинних модельних навчальних програм свідчить, що в них закладено значний потенціал для розвитку ініціативності, творчості, здатності працювати з інформацією, приймати раціональні фінансові рішення, формувати власні бізнес-ідеї та реалізовувати навчальні проекти. Водночас упровадження курсу в освітній процес потребує науково обґрунтованих підходів, методів і форм роботи, які забезпечують практичну спрямованість навчання та формування реальних компетентностей учнів.

Проблематика формування підприємницької компетентності активно вивчається вітчизняними та зарубіжними науковцями. Сутність підприємливості, її структура та педагогічні умови розвитку розглядалися у працях О. Беспалка [7], Б. Буяка [10;11], О. Гнатишин [13], С. Карась [15-18], Т. Кізими [19], В. Письменного [36], В. Тригуб [47] та ін. У міжнародному

освітньому середовищі важливими є дослідження Т. Мана, К. Чана, Т. Лау [54], які наголошують на необхідності практичної мотиваційно-діяльній основи підприємницької освіти.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практичний аналіз формування підприємницької компетентності учнів у процесі вивчення шкільного курсу «Підприємництво і фінансова грамотність».

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати науково-теоретичні підходи до визначення сутності підприємницької компетентності.
2. Дослідити структуру, зміст і можливості модельних навчальних програм курсу «Підприємництво і фінансова грамотність».
3. Охарактеризувати ефективні форми й методи навчання, що сприяють формуванню підприємницької компетентності учнів.
4. Провести педагогічний експеримент та оцінити його результативність
5. визначити напрями впровадження результатів експерименту та перспективи удосконалення освітнього процесу.

Об'єктом дослідження є процес формування ключових компетентностей учнів у закладі загальної середньої освіти.

Предметом дослідження – особливості формування підприємницької компетентності учнів у межах курсу «Підприємництво і фінансова грамотність».

У процесі написання випускної кваліфікаційної роботи було використано комплекс *методів дослідження*: аналіз наукової літератури, узагальнення педагогічного досвіду, порівняльний аналіз модельних програм, педагогічне спостереження, анкетування, тестування, статистичні методи опрацювання результатів експерименту.

Практичне значення роботи полягає в можливості застосування отриманих результатів у реальному навчальному процесі — у розробленні сценаріїв інтерактивних занять, кейсів, завдань, організації уроків курсу «Підприємництво і фінансова грамотність», розробці методичних матеріалів і

практичних завдань, спрямованих на розвиток підприємницьких компетентностей школярів.

Таким чином, вибір теми зумовлений сучасними освітніми потребами, вимогами державних стандартів, суспільними викликами та потребою для сучасної економічної освіти та спрямований на підвищення ефективності формування підприємницької компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти.

Апробація наукових результатів. Результати дослідження були представлені на Міжнародній науково-практичній конференції «Наука, освіта та суспільство: міждисциплінарні підходи до вирішення глобальних проблем»: Матеріали конференції. Остін, США, 6 листопада 2025 р. (*International Scientific and Practical Conference “Science, Education and Society: Interdisciplinary Approaches to Solving Global Issues”*: Conference Proceedings (Austin, USA, November 6, 2025)). Тема доповіді «Формування підприємницької компетентності учнів у шкільному курсі «Підприємництво і фінансова грамотність».

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

1.1. Сутність підприємницької компетентності у контексті сучасної освіти

У сучасному освітньому просторі важливо не лише передати учневі знання, а й навчити його ефективно застосовувати їх на практиці. Такі знання та вміння, повинні бути взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формувати його життєві компетентності, що потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці. Однією із ключових компетентностей, визначених «Рекомендаціями Європейського парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» є - підприємливість та фінансова грамотність, що і як ряд інших викладена у Концепції «Нова українська школа».

Підприємницька компетентність передбачає ініціативність, готовність брати відповідальність за власні рішення, вміння організувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовність до втілення в життя ініційованих ідей, прийняття власних рішень, а тому, важливим завданням сучасної української освіти є ефективне формування цієї компетентності в молодого покоління [22].

Передусім варто зазначити, що у Законі України «Про освіту» поняття *компетентність* визначається як поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей та особистісних якостей, які забезпечують здатність людини ефективно діяти, навчатися та соціалізуватися в суспільстві. Отже, компетентна особистість — це та, що може застосовувати свої знання й досвід, а також емоційно-вольові ресурси для розв'язання життєвих або професійних завдань у конкретних умовах [2]

У науковій літературі поняття *підприємницька компетентність* інтерпретується по-різному. Зокрема, О. Пометун визначає її як інтегровану характеристику особистості, що поєднує знання, вміння, цінності та досвід, необхідні для ініціювання і реалізації власних ідей у різних сферах діяльності

[37]. Н. Бібік наголошує, що підприємницька компетентність передбачає інноваційне мислення, готовність до ризику, самостійність у прийнятті рішень і відповідальність за результати власної діяльності [8].

З педагогічного погляду, підприємницька компетентність — це насамперед освітній результат, а не лише економічна категорія, що формується у процесі навчальної діяльності. В освітньому контексті вона включає кілька взаємопов'язаних компонентів:

- ✓ *когнітивний (знанневий)*, що охоплює особливості виду діяльності, у якому особистість виявляє свою обізнаність, зокрема – це знання основ економіки, фінансів, підприємництва;
- ✓ *операційно-діяльнісний*, який відображає уміння планувати, організовувати, аналізувати та оцінювати результати діяльності;
- ✓ *мотиваційно-ціннісний*, до складу якого входять мотиви, ініціативність, індивідуальні характеристики;
- ✓ *комунікативний*, передбачає командну роботу, включає уміння чітко висловлювати власні думки, вести діалог, презентувати ідеї;
- ✓ *креативно-інноваційний* - здатність шукати нестандартні рішення, бачити можливості, генерувати ідеї.
- ✓ *соціально-емоційний (soft skills)* - уміння долати невизначеність, розвивати лідерські якості, проявляти емпатію та стресостійкість;
- ✓ *рефлексивний* — здатність до рефлексії, а також здатність оцінювати власні дії та результати, прагнення до самореалізації [15-18].

Структуру підприємницької компетентності в межах курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» подано в Таблиці 1.

Таблиця 1.

**Структура підприємницької компетентності
в межах курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»**

Компонент підприємницької компетентності	Зміст компонента	Як курс «Підприємництво і фінансова грамотність» формує компонент
Знаннєвий	Економічні та фінансові поняття, розуміння ринкових процесів, видів підприємницької діяльності.	Вивчення тем про бюджет, доходи й витрати, попит і пропозицію, інвестиції, податки, моделі бізнесу.
Операційно-діяльнісний	Уміння планувати, аналізувати, оцінювати ризики, приймати рішення, організувати діяльність.	Виконання бізнес-кейсів, складання бюджетів, розробка міні-проектів, моделювання ринкових ситуацій.
Комунікативний	Навички командної роботи, переговорів, презентації та захисту власних ідей.	Командні завдання, дебати, рольові ігри, пітчінгові сесії, групові проекти.
Креативно-інноваційний	Здатність генерувати ідеї, шукати нестандартні рішення, бачити можливості.	Генерація бізнес-ідей, творчі завдання, формування маркетингових стратегій, аналіз трендів.
Ціннісно-мотиваційний	Ініціативність, відповідальність, позитивне ставлення до підприємницької діяльності, етичні орієнтири.	Обговорення реальних кейсів, соціальних проектів, етики бізнесу, участь у шкільних ярмарках, благодійних акціях.
Соціально-емоційний (soft skills)	Емпатія, стресостійкість, уміння долати невизначеність, розвиток лідерства.	Командна діяльність, рольові ситуації, тренінги емоційного інтелекту, рефлексійні завдання.

Охарактеризуємо зміст кожного компонента підприємницької компетентності. *Когнітивний компонент* охоплює систему знань, необхідних для розуміння економічних і технологічних процесів, які є основою сучасного виробництва та підприємницької діяльності. Для учня необхідним є розуміння:

- ✓ сутності і закономірностей функціонування сучасних виробничих процесів, раціонального використання матеріальних і енергетичних ресурсів;
- ✓ принципів роботи та правил безпечного й ефективного використання сучасного технічного обладнання;

✓ можливостей застосування знань із економічних наук, географії, математики у майбутній професійній діяльності та для розв'язання повсякденних практичних завдань;

✓ особливостей діяльності сучасних промислових і виробничих підприємств, з якими вони зможуть пов'язати майбутню професійну чи підприємницьку кар'єру.

Операційно-діяльнісний компонент відображає практичну сторону підприємницької компетентності. Він характеризує здатність учня планувати власну діяльність, організовувати роботу як індивідуально, так і в команді, приймати обґрунтовані рішення, аналізувати досягнуті результати та робити висновки для подальшого вдосконалення. Цей компонент показує, наскільки учень готовий діяти самостійно, проявляючи ініціативу й відповідальність.

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає внутрішні прагнення та установки особистості, що визначають її ставлення до навчання, праці та підприємництва. До його складу входять мотиви досягнення успіху, прагнення до самостійності, ініціативність, наполегливість, а також особистісні якості, які впливають на готовність діяти ефективно й результативно. Саме цей компонент забезпечує внутрішню енергію для реалізації ідей і перетворює знання на реальні дії.

Саме внутрішні мотиви спонукають особистість до підприємницької діяльності, і водночас вони відображають морально-етичне ставлення до підприємництва у професійній діяльності та повсякденному житті, зокрема відношення до свободи вибору, самореалізації, ощадливості, толерантності, чесності та ін..

У свою чергу, *комунікативний компонент*, охоплює здатність особистості взаємодіяти з іншими у різних навчальних, робочих та підприємницьких ситуаціях. Він включає вміння чітко висловлювати власні думки, вести діалог, домовлятися, презентувати ідеї, працювати в команді та будувати конструктивні стосунки. Наявність розвинених комунікативних умінь сприяє ефективному вирішенню спільних завдань, забезпечує взаєморозуміння й формує основу для

соціальної активності учнів. Цей компонент є ключовим у процесі реалізації проєктів і прийняття спільних рішень, оскільки визначає якість міжособистісної взаємодії та здатність впливати на інших у позитивний спосіб.

Креативно-інноваційний компонент характеризує здатність учнів генерувати нові ідеї, шукати нестандартні рішення та виявляти гнучкість мислення у змінних умовах. До його змісту входять творчість, уявлення альтернативних варіантів дій, вміння комбінувати знання з різних сфер, а також готовність до експериментування й апробації нових підходів. Такий компонент формує інноваційний стиль мислення, необхідний для підприємництва, де успіх часто залежить від уміння бачити можливості там, де інші бачать проблеми. Він сприяє розвитку здатності створювати унікальні продукти, пропонувати нові ідеї та адаптуватися до викликів сучасного середовища.

Велике значення структури підприємницької компетентності відіграє *соціально-емоційний (soft skills)* компонент, що відображає уміння учнів керувати власними емоціями, розуміти почуття інших, будувати доброзичливі взаємини та відповідально діяти в соціальних ситуаціях. До нього входять емпатія, саморегуляція, стресостійкість, уміння працювати в команді, відповідальність, а також навички розв'язання конфліктів. Цей компонент формує психологічну готовність до співпраці, сприяє комфортному соціальному середовищу та підтримує позитивний клімат у групі. Розвинені соціально-емоційні навички є необхідною умовою успішної підприємницької та навчальної діяльності, оскільки дозволяють ефективно взаємодіяти, зберігати мотивацію та долати труднощі.

Зв'язок із здатністю особистості усвідомлювати власні дії, оцінювати їх результативність і визначати напрями саморозвитку визначає - *рефлексивний* компонент. Учень, який володіє розвиненою рефлексією, здатен критично оцінювати власний досвід, визнавати помилки, робити з них висновки та вдосконалювати свою діяльність, адже цей компонент сприяє формуванню зрілої, відповідальної та самокерованої особистості.

Аналізуючи вищевикладене, можна сказати, що підприємницька компетентність учня – це система особистісних якостей, які забезпечують здатність ефективно діяти в різних сферах життя, пов'язаних із власним добробутом, соціальною активністю та розвитком держави та суспільства загалом.

Варто наголосити, що підприємницька компетентність не обмежується лише знанням основ бізнесу чи вмінням вести підприємницьку діяльність. Насамперед ідеться про особливий тип мислення, який спрямований на пошук нових можливостей, прийняття виважених рішень та здатність діяти в умовах невизначеності. Розвинене підприємницьке мислення допомагає учням формувати активну життєву позицію, бути ініціативними, відповідально ставитися до власного часу, ресурсів і фінансів, а також ефективно реалізовувати себе у різних життєвих ситуаціях [23].

Підприємницька компетентність сприяє розвитку в учнів уміння відповідально ставитися до власного майбутнього, приймати виважені рішення, робити внесок у життя громади, бути готовими працювати як найманими працівниками чи створювати власну справу яка може мати культурний, соціальний або комерційний напрям.

Головним завданням учителя у процесі формування цієї компетентності є створення умов, за яких учні зможуть зрозуміти, як зароджується підприємницька ідея, яким шляхом вона реалізується на практиці, а також опанувати знання й уміння, що відповідають запитам сучасного ринку праці та потребам інноваційного суспільства.

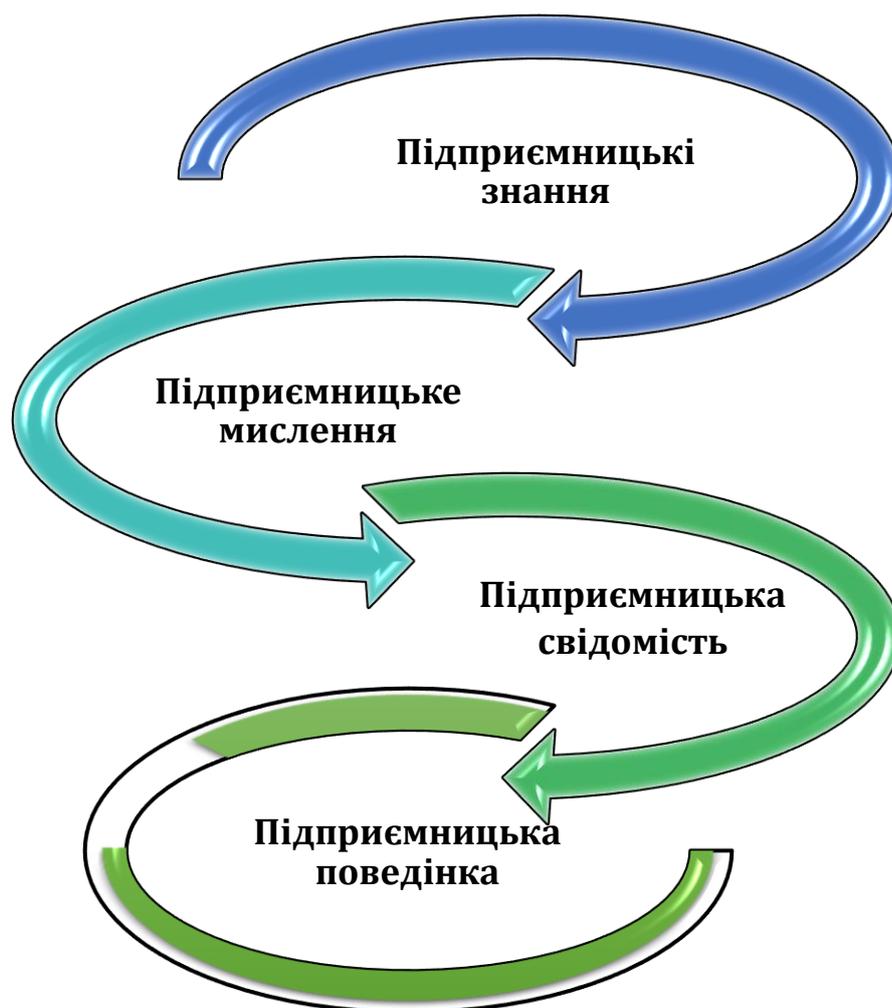
Важливими складовими цього процесу є також лідерські здібності, уміння розв'язувати конфліктні ситуації, діяти в умовах невизначеності, ефективно співпрацювати та мотивувати інших, створювати команди, які співпрацюючи здатні забезпечити успіх спільної діяльності.

Таким чином, підприємницька компетентність у шкільному курсі «Підприємництво і фінансова грамотність» розглядається як результат цілісного

освітнього процесу, що поєднує знання, досвід і ціннісні орієнтації, спрямовані на розвиток активної, відповідальної та ініціативної особистості.

На думку, багатьох українських вчених, компетентність не вимірюється кількісним показником знань і вмінь, але без знань і особистого досвіду діяльності набуття ключових компетентностей неможливе. Більше того, набуття компетентностей залежить від активності, свідомого ставлення до різних видів діяльності, праці, навчання тощо [47].

Вартим уваги є й підхід В. Майковської, яка трактує підприємницьку компетентність як здатність людини узгоджувати власні економічні інтереси з наявними матеріальними, трудовими та природними ресурсами, а також із потребами інших людей і суспільства в цілому. На її думку, така компетентність передбачає готовність діяти активно, організовуючи не лише власну діяльність, а й роботу колективу, своєчасно адаптовуючись до змін на ринку праці. Вона виявляється у вмінні оцінювати власні можливості, приймати економічно обґрунтовані рішення, планувати й реалізовувати поставлені завдання, а також ефективно презентувати результати своєї діяльності [24]. Цікавим також є погляд Ю. Білової стосовно підприємницької компетентності, яку авторка розглядає як інтегровану психологічну якість особистості. Вона підкреслює, що ця компетентність проявляється у здатності вмотивовано шукати та реалізовувати нові ідеї, що дозволяє ефективно вирішувати різноманітні завдання в повсякденному, професійному та соціальному житті. Особливо важливо, що Білова аналізує формування цієї компетентності як процес, що триває протягом неперервної економічної освіти, а згодом і професійної діяльності. Авторка пропонує послідовність розвитку підприємницьких навичок: від набуття підприємницьких знань до формування підприємницького мислення, свідомості та поведінки, як показано на Рис. 1.1. Такий підхід допомагає краще зрозуміти, як поступово формується здатність людини діяти підприємливо та відповідально [9].

Рис. 1.1. Послідовність розвитку підприємницьких навичок

Цілком слушним є також зауваження О. Проценка, про те що підприємницька компетентність являє собою складний і багаторівневий процес. Він підкреслює, що для формування компетентності особистість має опанувати підприємницькі знання та виробляти відповідну поведінку, що стає можливим за умови належного розвитку підприємницької свідомості. Таким чином, як зазначають обидва автори, формування підприємницької компетентності поєднує знання, мислення, свідомість і практичну поведінку, створюючи цілісну систему навичок і якостей, необхідних для ефективної діяльності в різних сферах життя [39].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив С. Прищепі припустити, що поняття «підприємницька компетентність» доцільно розглядати

як сукупність якостей та знань, які допомагають особистості успішно й ефективно вирішувати бізнес-завдання та досягати високих результатів у підприємницькій діяльності» [38].

М. Стрельніков на основі узагальнення наукових дефініцій витлумачує поняття «підприємницька компетентність» як сукупність особистих і ділових якостей, навичок, знань, певної моделі поведінки, володіння якими допомагає успішно вирішувати різні бізнес-завдання і досягати високих результатів діяльності [43].

Таким чином, викладений вище матеріал дає підстави стверджувати, що підприємницька компетентність акумулює яскраво виражені соціальний, педагогічний, змістовний аспекти та особистісні якості: орієнтація на ефективність своєї діяльності та успіх; самовпевненість і самодовіра; витримка та високий рівень самоконтролю; вміння розв'язувати проблеми креативно та нестандартно; здатність до ризиків; систематичне планування своєї діяльності тощо. Саме підприємливість, як багатоаспектна якість, допомагає сучасній освіті досягти основної мети – успішної інтеграції особистості в соціальне та економічне життя суспільства.

1.2. Теоретико-методичні підходи до формування підприємницької компетентності

Формування підприємницької компетентності є важливим завданням сучасної освіти, оскільки воно поєднує розвиток знань, умінь, особистісних якостей і способів діяльності, що забезпечують здатність людини створювати, організовувати та реалізовувати певні ініціативи — економічні, соціальні чи інноваційні.

Педагогічна наука пропонує різні теоретичні та методичні підходи до процесу формування підприємницької компетентності, а саме:

1. Психолого-педагогічний підхід акцентує увагу на розвитку особистісних рис, мотивації та креативності учнів і виходить із того, що підприємливість не обмежується знаннями про економіку чи бізнес-процеси.

Вона значною мірою залежить від особистісних якостей учня, його внутрішньої мотивації, уміння взаємодіяти з іншими та здатності творчо мислити. Тому педагогічна робота має бути спрямована не тільки на навчальний зміст, а й на розвиток емоційно-вольової сфери, комунікативних умінь і стійкої позитивної самооцінки.

У центрі цього підходу — учень як особистість зі своїми потребами, досвідом, цінностями та індивідуальним стилем мислення. Учитель створює умови, в яких учень може пробувати, помилятися, ставити запитання, шукати альтернативи та брати на себе відповідальність за прийняті рішення. Важливо, щоб навчальне середовище було безпечним психологічно, адже учень навряд чи проявить ініціативу чи креативність, якщо боїться осуду або помилок.

На практиці психолого-педагогічний підхід реалізують кількома способами:

➤ *Тренінги та вправи на розвиток критичного та творчого мислення.*

Учням пропонують ситуації, де потрібно оцінити різні варіанти рішень, знайти нестандартний вихід або передбачити наслідки певних дій. Такі завдання допомагають виробити гнучкість мислення, уміння бачити проблему з різних сторін і знаходити власні аргументи.

➤ *Робота в командах.* Підприємництво неможливе без співпраці, тому учні виконують групові завдання, де необхідно розподілити ролі, домовлятися, слухати інших, аргументувати свою позицію. Поступово формується досвід партнерської роботи та навички конструктивної комунікації.

➤ *Рольові та ситуаційні ігри.* Учні моделюють різні бізнес-ситуації: переговори, пошук інвесторів, планування витрат, роботу з клієнтами. Це дозволяє відчувати себе в умовах реального вибору, коли є обмежені ресурси, час і відповідальність за результат. Рольові ігри сприяють розвитку емоційної стійкості та навичок прийняття рішень під тиском.

➤ *Формування позитивної мотивації.* Педагог підтримує учнів не тільки оцінками, а й зворотним зв'язком, що допомагає усвідомити прогрес.

Важливо показувати, що підприємливість — це не лише про гроші, а про вміння організувати свою діяльність, ставити цілі та реалізовувати задумане.

➤ *Розвиток особистісних якостей.* Підприємницька компетентність включає наполегливість, відповідальність, ініціативність. Психолого-педагогічний підхід спрямований на те, щоб учень розвивав ці якості поступово — через виконання реальних завдань, самооцінку, рефлексію та обговорення результатів роботи [43]

2. Компетентнісний підхід передбачає інтеграцію знань, умінь і навичок у єдину систему і ґрунтується на ідеї, що ключовим результатом навчання має стати не окреме знання чи уміння, а здатність учня діяти в реальних ситуаціях. Такий підхід передбачає, що учні не просто засвоюють теоретичні поняття про підприємництво, а поступово набувають уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики, організувати власну діяльність та взаємодіяти з іншими.

У практиці компетентнісний підхід реалізується через завдання, які вимагають залучення одразу кількох видів компетентностей. Це можуть бути комплексні проєктні роботи, кейси або навчальні ситуації, де учень стикається з необхідністю одночасно аналізувати інформацію, робити фінансові розрахунки, аргументувати власну позицію та приймати узгоджені рішення в команді.

➤ *Комплексні проєкти.* Учні працюють над завданнями, які включають визначення проблеми, пошук шляхів її вирішення, планування ресурсів, підготовку бюджету та презентацію результатів. Такий формат допомагає одночасно застосувати економічні знання, навички планування й організаційні здібності.

➤ *Ситуаційні завдання.* Під час опрацювання кейсів учні моделюють реальні ситуації: як реагувати на зміни ринку, як планувати витрати, яким чином приймати рішення в умовах нестачі інформації. Це дає змогу сформувати вміння діяти продумано й відповідально.

➤ *Розвиток комунікативної компетентності.* Підприємництво потребує вміння вести переговори, презентувати ідеї та чути інших. Тому

частиною навчального процесу стають дискусії, дебати, презентації та короткі спітчі, під час яких учні вчаться висловлювати думку чітко та переконливо.

➤ *Інтеграція міжпредметних знань.* У межах компетентнісного підходу учні активно використовують знання з інших дисциплін: математики (розрахунки), географії (аналіз ринків і ресурсів), інформатики (цифрові інструменти), громадянської освіти (правові аспекти). Це допомагає побачити підприємництво як багатовимірне явище.

➤ *Оцінювання як процес розвитку.* На відміну від традиційної системи, оцінювання у компетентнісному підході спирається не тільки на правильність відповіді, а й на вміння працювати в команді, аргументувати рішення, проявляти ініціативу та самостійність. Учні поступово навчаються рефлексувати й аналізувати власні досягнення [8]

3. Практико-орієнтований підхід ґрунтується на тому, що найкраще учні засвоюють підприємницькі вміння тоді, коли мають можливість застосовувати їх у конкретних ситуаціях. Замість абстрактних теоретичних пояснень акцент переноситься на живий досвід, експерименти та рішення реальних або максимально наближених до реальних завдань. Він допомагає зрозуміти, як працюють економічні процеси у повсякденному житті, і розвиває здатність діяти самостійно, обдуманно та відповідально.

Його реалізація відбувається через активне залучення учнів до симуляцій, бізнес-кейсів та стартап-проектів. У школі це можуть бути міні-проекти з організації класного бізнесу або благодійних ярмарків, а у вищій освіті — участь у бізнес-інкубаторах або розробка реальних стартап-ідей. Завдяки практико-орієнтованому підходу учні отримують можливість бачити прямий зв'язок між навчанням і реальними викликами. Учасники навчального процесу працюють із конкретними задачами, які потребують фінансових розрахунків, планування, аналізу ринку, взаємодії з іншими людьми та презентації власних рішень.

➤ *Симуляції та рольові моделі.* Одним із найпоширеніших інструментів є моделювання бізнес-середовища. Учні беруть участь у симуляціях, де потрібно ухвалювати рішення щодо ціноутворення, розподілу

ресурсів чи вибору стратегії розвитку умовної компанії. Таке навчання дозволяє не тільки зрозуміти логіку бізнес-процесів, а й побачити наслідки власних рішень у безпечному середовищі.

➤ *Бізнес-кейси.* Розгляд реальних або адаптованих до рівня учнів бізнес-ситуацій допомагає вчитися аналізувати інформацію, порівнювати альтернативи та знаходити оптимальні варіанти дій. Кейси розвивають критичне мислення і формують відповідальне ставлення до прийняття рішень.

➤ *Міні-проекти у шкільному середовищі.* У школах практико-орієнтований підхід часто реалізується через невеликі, але реальні проекти. Це може бути організація класного міні-бізнесу – виготовлення сувенірів, вирощування зелені, створення шкільного медіапродукту, проведення благодійних ярмарків чи акцій. Учні проходять усі етапи: від ідеї до планування, розподілу ролей, підготовки бюджету та підсумкового аналізу.

➤ *Стартап-проекти у закладах вищої освіти.* У вищій освіті практико-орієнтований підхід набуває більш складних форм. Студенти долучаються до створення стартап-ідей, беруть участь у спітчингових сесіях, працюють у бізнес-інкубаторах або намагаються реалізувати власні ініціативи під менторським супроводом. Такий досвід допомагає відчутти реальні виклики підприємницької діяльності: конкуренцію, обмежені ресурси, потребу в аргументації та командній роботі.

➤ *Практичні інструменти та цифрові платформи.* У сучасних умовах практико-орієнтований підхід нерозривно пов'язаний із використанням цифрових сервісів — від інструментів для створення бізнес-планів до платформ для моделювання ринку. Учні знайомляться з сучасними технологіями, які вже використовують підприємці [37]

4. Інтегративний підхід поєднує економічну, соціальну та психологічну освіту для всебічного формування компетентності, адже формування підприємницької компетентності неможливе в межах одного предмета. Важливо забезпечити міжпредметні зв'язки – поєднання економічних знань з математикою, географією, правознавством, інформатикою. Інтеграція дозволяє

учневі сприймати підприємництво як комплексне явище, що потребує різних типів мислення та навичок. Його сутність полягає у тому, що економічні знання доповнюються соціальними, психологічними, комунікативними та навіть етичними аспектами, створюючи цілісне навчальне середовище для розвитку учнів. До прикладу, у шкільному курсі «Підприємництво і фінансова грамотність» уроки можуть поєднуватися з вправами на командну взаємодію та розвиток емоційного інтелекту, що дозволяє учням навчатися приймати рішення в складних життєвих і соціальних ситуаціях. У межах цього підходу зміст даного курсу не подається у вигляді окремих, ізольованих тем, а інтегрується з елементами інших шкільних дисциплін та життєвого досвіду учнів. Наприклад, опрацювання економічних понять може поєднуватися з виконанням завдань, що потребують соціальної взаємодії, уміння вести діалог, аргументувати власну думку та враховувати позицію інших. Паралельно застосовуються методики розвитку емоційного інтелекту, які допомагають учням краще розуміти власні реакції у стресових чи конфліктних ситуаціях, що є критично важливим для майбутніх професій.

На практичному рівні інтегративний підхід може реалізовуватися через міжпредметні уроки, де елементи економіки поєднуються з вправами із психології, соціології чи громадянської освіти. Такі заняття моделюють ситуації, максимально наближені до реальних — наприклад, групові обговорення бізнес-проблем, спільне ухвалення рішень, аналіз поведінки споживачів чи планування мініпроектів. У результаті учні не просто засвоюють теоретичний матеріал, а вчаться діяти комплексно, поєднуючи логічне мислення, емоційну стабільність та здатність працювати в команді [38].

5. Діяльнісний підхід зосереджується на тому, щоб учні здобували підприємницькі вміння через активну практичну діяльність, а не лише шляхом засвоєння теоретичних положень. Його ключова ідея полягає у тому, що компетентність формується не стільки через пояснення, скільки через власні дії, досвід і рефлексію результатів.

У навчальному процесі цей підхід передбачає створення умов, за яких учні стають активними учасниками, а не пасивними спостерігачами. Вони виконують практичні завдання, розробляють власні мініпроекти, беруть участь у командних обговореннях, виконують рольові завдання чи моделюють підприємницькі ситуації. Завдяки такій організації навчання школярі отримують можливість не лише відпрацювати окремі навички, але й розуміти логіку підприємницької діяльності, механізми взаємодії на ринку, а також відчувати відповідальність за прийняті рішення.

Практичними формами реалізації діяльнісного підходу можуть бути навчальні вправи, пов'язані з розробкою бізнес-ідеї, складанням бюджету, дослідженням потреб споживачів або організацією невеликих класних ініціатив — наприклад, ярмарку, збору коштів на проєкт чи проведення рекламної кампанії. Після виконання таких завдань важливим етапом стає обговорення результатів, аналіз труднощів і пошук альтернативних рішень, що дозволяє учням усвідомити власний досвід і зробити його основою подальшого навчання.

Отже, діяльнісний підхід не лише сприяє формуванню підприємницької компетентності, але й стимулює розвиток критичного мислення, ініціативності, вміння працювати в команді та відповідально ставитися до прийняття рішень — якостей, які є важливими для сучасної молоді та майбутніх підприємців [37].

Таким чином, формування підприємницької компетентності передбачає не лише передачу знань, а й розвиток практичних умінь та особистісних якостей: критичного мислення, самостійності, здатності до планування, ризикованих рішень та креативного вирішення проблем. Використання описаних підходів у навчальному процесі дозволяє забезпечити підготовку учнів та студентів до активної участі у соціально-економічному житті суспільства.

1.3. Роль шкільного курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у розвитку підприємницької компетентності

Сучасні реалії життя формують умови, коли молодь стикається з вимогами дорослого життя, а фінансова грамотність і економічна свідомість стають

обов'язковими навичками. У зв'язку з цим, починаючи з 2025/2026 навчального року, учні 8-х класів розпочинають вивчення нового інтегрованого курсу «Підприємництво та фінансова грамотність», який спрямований на формування практичних навичок управління фінансами та розвитку підприємницького мислення [39].

Адже, високий рівень фінансової культури суспільства та розвиток підприємницьких навичок є важливими складовими економічного розвитку країни, її фінансової стабільності, економічної свободи та здатності конкурувати на міжнародній арені. Фінансова культура формується на основі рівня фінансової грамотності громадян, що включає знання, практичні навички, а також особливості ставлення та поведінки у сфері управління особистими фінансами [Lusardi & Mitchell, 2023].. Чим вищий рівень фінансової грамотності, тим краще людина розуміє принципи функціонування економіки та фінансового сектору держави, а відтак здатна всебічно оцінювати ситуацію перед ухваленням фінансових рішень. Якість таких рішень безпосередньо впливає на добробут особи, її родини та суспільства в цілому.

За даними дослідження рівня фінансової обізнаності українців, проведеного у 2021 році Проектом USAID “Трансформація фінансового сектору” спільно з Національним банком України за методологією Міжнародної мережі фінансової освіти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), найвищий рівень фінансової грамотності спостерігався у вікових групах 25–34 роки (12,7 бала) та 30–59 років (12,6 бала). Найменш фінансово обізнаними виявилися особи віком понад 60 років (11,6 бала) та молодь 18–19 років (10,1 бала) [51].

Низький рівень фінансової грамотності молоді віком 18–19 років свідчить про недостатній рівень фінансової освіти. Молоді люди, які не отримують належного досвіду у сім'ї та відповідної освіти в школі, часто є необізнаними щодо основ управління особистими фінансами та базових економічних принципів.

Компетентність у сфері підприємливості та фінансової грамотності є однією з ключових, необхідних громадянам для особистої реалізації, активної участі у громадському житті, соціальної згуртованості та працевлаштування. Тому завдання сучасної української освіти полягає в ефективному формуванні цієї компетентності у молодого покоління [22].

Згідно із Законом України «Про освіту», компетентність “підприємливість та фінансова грамотність” визначена як одна з 11 ключових компетентностей, обов’язкових для здобувачів базової середньої освіти, та реалізується у взаємозв’язку з іншими ключовими компетентностями [2].

Відповідно до Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235, у 8–9 класах передбачено вивчення предмета «Підприємництво та фінансова грамотність». Цей курс є частиною соціальної і здоров’язбережувальної освітньої галузі та має тісні міжпредметні зв’язки з іншими освітніми напрямками, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до формування ключових компетентностей учнів.

Шкільний курс «Підприємництво і фінансова грамотність» посідає важливе місце в підготовці сучасних учнів до життя в умовах динамічної ринкової економіки. Він не лише забезпечує засвоєння базових понять економіки та фінансів, а й формує цінності та поведінкові моделі, необхідні для відповідального прийняття рішень, ініціативності та вміння діяти в умовах невизначеності. Саме цей курс створює навчальне середовище, у якому учні можуть поступово оволодівати складовими підприємницької компетентності на практичному рівні.

По-перше, курс відіграє ключову роль у засвоєнні фундаментальних економічних і фінансових понять, що є основою для подальшого розуміння підприємницьких процесів [15; 16].

Учні вивчають природу доходів і витрат, структуру бюджету, механізми функціонування ринку, принципи раціонального вибору та фінансової відповідальності. Такий теоретичний фундамент допомагає школярам критично

осмислювати навколишні економічні явища та робити обґрунтовані висновки щодо власної фінансової поведінки [25]. По-друге, курс сприяє розвитку практичних умінь, необхідних у реальному житті. Значна увага приділяється складанню особистого та сімейного бюджету, управлінню заощадженнями, ухваленню базових інвестиційних рішень, оцінюванню ризиків та плануванню кар'єрного розвитку. Завдяки цьому учні не лише засвоюють знання, але й набувають здатності застосовувати їх у побутових ситуаціях, що формує основу відповідальної та усвідомленої фінансової поведінки.

По-третє, курс має суттєве значення для розвитку підприємницького мислення. У його межах учні залучаються до діяльності, що передбачає генерацію ідей, вирішення проблем, пошук альтернативних рішень та творчий підхід до завдань. Через роботу над міні-проєктами, симуляційними завданнями, бізнес-кейсами та пітчінговими сесіями школярі отримують можливість спробувати себе в ролі підприємця, відчути логіку ринкової конкуренції, оцінити власні сильні та слабкі сторони [24].

Крім того, курс має важливу соціально-виховну функцію. Він сприяє формуванню відповідального ставлення до ресурсів, розуміння соціальної ролі підприємництва та етичних засад ведення бізнесу. Учні вчаться працювати в команді, домовлятися, знаходити компроміси й оцінювати наслідки власних рішень. Такі якості є необхідними не лише для підприємницької діяльності, а й для активної та успішної участі в суспільному житті.

Таким чином, шкільний курс «Підприємництво і фінансова грамотність» виступає важливим інструментом формування підприємницької компетентності учнів. Він поєднує теоретичні знання, практичні навички та особистісний розвиток, забезпечуючи комплексну підготовку здобувачів освіти до життя й діяльності в сучасному економічному просторі. Саме завдяки такому курсу школа здатна формувати у молоді готовність до самостійного ухвалення рішень, відповідального ставлення до власних фінансів та ініціативності у професійній і громадській діяльності.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ»

2.1. Структура та зміст шкільного курсу «Підприємництво і фінансова грамотність»

Шкільний курс «Підприємництво і фінансова грамотність» побудований на засадах компетентнісного підходу та спрямований на формування в учнів практичних умінь, необхідних для відповідального прийняття фінансових рішень і розвитку підприємницького мислення. Його структура охоплює низку взаємопов'язаних модулів, які забезпечують поступове засвоєння ключових понять економіки, фінансів та основ підприємництва. Зміст кожного модуля орієнтований на використання моделей реальних життєвих ситуацій, що дає змогу підвищити мотивацію учнів і сприяє застосуванню знань на практиці.

На сьогодні Міністерство освіти і науки України затвердило 4 модельні навчальні програми з інтегрованого курсу «Підприємництво і фінансова грамотність».

Усі вони розраховані на вивчення даного курсу у 8–9 класі базової середньої освіти, оскільки саме в цей період Державним стандартом передбачено окреме вивчення цього предмета в рамках соціальної та здоров'язбережувальної галузі. Незалежно від авторського колективу, програми орієнтовані на компетентнісний підхід і практичну спрямованість навчання. Розглянемо затверджені програми (8-9 класи):

1. Модельна програма авторів Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.;
2. Модельна програма авторів Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М.;
3. Модельна програма авторів Кузнецова А. Я., Довгань А. І., Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г.
4. Модельна програма автора Панченко С. Ю.

1. Модельна програма авторів Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.

Програма Беспалко І. В. та колективу авторів, орієнтована на формування базових фінансових компетентностей та елементів підприємництва в учнів 8–9 класів. Вона починається з ознайомлення школярів із сутністю фінансової грамотності та її роллю у повсякденному житті людини. У вступному модулі розкриваються ключові фінансові поняття, такі як дохід, витрати, заощадження та інвестиції, а також пояснюється значення грошей у житті людини і суспільства. Цей етап дає учням базову економічну термінологію та формує розуміння необхідності усвідомленого фінансового поведіння.

Наступний модуль присвячений функціям грошей та їх різновидам, у тому числі готівковим і безготівковим розрахункам. Учні вчаться розрізняти економічні інструменти та усвідомлюють вплив фінансових процесів на повсякденне життя. Далі програма переходить до формування практичних умінь у складанні особистого бюджету, розподілі доходів і витрат, плануванні фінансових резервів. Велике значення приділяється навчання учнів контролювати свої витрати та вести фінансовий облік [25].

Блок підприємництва вводить учнів у базові поняття створення бізнес-ідей, формування прибутку та оцінки ризиків. Тут відбувається інтеграція фінансових знань із практичними навичками прийняття рішень у бізнес-контексті. Завершальний модуль програми спрямований на розвиток здатності оцінювати фінансові ризики, аналізувати можливі наслідки рішень та робити усвідомлений вибір щодо управління власними ресурсами. Основною особливістю цієї програми є поєднання теоретичних знань із практичними кейсами, що дозволяє школярам закріпити навички фінансового планування та відповідального поведіння з коштами.

У даній програмі (Модельна програма авторів Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.) очікувані результати навчання зосереджені на формуванні в учнів уміння орієнтуватися в базових фінансових процесах і приймати обґрунтовані рішення у побутових ситуаціях. Учні мають навчитися:

- розпізнавати різні види доходів і витрат, пояснювати їх вплив на сімейний бюджет;
- складати простий бюджет, прогнозувати його зміни та контролювати дотримання запланованих витрат;
- оцінювати необхідність заощаджень та визначати доступні способи накопичення коштів;
- враховувати ризики під час купівлі товарів чи користування фінансовими послугами;
- розуміти, що таке відповідальне споживання і як уникати фінансових помилок;
- співвідносити власні потреби та можливості, планувати короткострокові фінансові цілі.

У сфері підприємливості програма акцентує на розвитку ініціативності, вміння працювати в команді та застосовувати творчий підхід для вирішення фінансових задач. Учні поступово опановують навички пошуку інформації, аналізу варіантів та вибору найраціональніших рішень.

2. Модельна програма авторів Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М.

Програма Буяк Р. та колективу авторів вирізняється більш комплексним підходом, поєднуючи фінансову грамотність, підприємництво та соціальні і етичні аспекти фінансової поведінки. У вступному модулі учні знайомляться з основами підприємництва, навчаються оцінювати власні ідеї та можливості їх реалізації, розуміють роль підприємця у сучасній економіці. Одночасно програма звертає увагу на фінансову поведінку школярів, підкреслюючи важливість раціонального планування доходів, контролю витрат і розумного використання ресурсів [26].

Соціальні та етичні аспекти фінансів у цій програмі займають окремий блок. Учні аналізують вплив фінансових рішень на сім'ю, громаду та довкілля, розглядають етичні питання поводження з грошима та відповідальності за власні

фінансові дії. Цей компонент допомагає формувати усвідомлене та відповідальне ставлення до грошей, що відрізняє цю програму від більш «бюджетно-технічного» підходу.

Особливу увагу програма приділяє практичній діяльності: учні вчаться планувати власні фінанси, моделювати ситуації на ринку, розробляти бізнес-проекти та представляти їх результати. Блок «Особисті фінанси та бюджетування» поєднує теорію і практику, навчаючи складанню реалістичних бюджетів і оцінці доходів і витрат. Далі йде модуль «Ринок і споживач», де учні аналізують попит і пропозицію, вчаться прогнозувати потреби та приймати обґрунтовані фінансові рішення. Завершальним є модуль з планування та презентації проектів, який розвиває навички критичного мислення, командної роботи та стратегічного підходу до підприємницьких задач. Програма Буяк Р. вирізняється комплексним підходом і максимально інтегрує знання з фінансової грамотності та підприємництва в практичні дії [26].

Модельна програма Р. Буяк та ін. поєднує підприємницьку освіту з основами фінансової грамотності, тому очікувані результати охоплюють ширший спектр компетентностей. Учні повинні опанувати:

- уміння оцінювати власні ресурси, розробляти підприємницькі ідеї та перетворювати їх на прості бізнес-моделі;
- здатність аналізувати ринок, порівнювати товари та послуги з позиції ціни, якості та корисності;
- навички планування витрат, прогнозування доходів, ведення елементарної фінансової звітності;
- здатність працювати над проектами, розподіляти ролі, оцінювати ризики та можливості;
- розуміння принципів маркетингу, реклами та презентації власних рішень;
- уміння відрізнити фінансові послуги та визначати власні споживчі права.

У цій програмі підприємницькі компетентності відіграють ключову роль: акцент робиться на ініціативність, самостійність, відповідальність за прийняті рішення та готовність застосовувати фінансові знання у творчих і практичних завданнях. Програма формує вміння управляти невеликими учнівськими проєктами та приймати прості економічні рішення в умовах невизначеності.

**3. Модельна програма авторів Кузнєцова А. Я., Довгань А. І.,
Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д.,
Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г.**

Програма Кузнєцової А. Я. та колективу авторів більше орієнтована на формування практичних навичок управління особистими фінансами та прийняття обґрунтованих фінансових рішень. Вступний блок знайомить учнів з основними поняттями фінансів і грошима, пояснює їх роль у житті людини та основні функції. Тут формуються базові економічні знання, необхідні для подальшого навчання.

Програма приділяє значну увагу доходам і витратам: учні аналізують джерела доходів, планують щоденні та місячні витрати, формують навички контролю фінансів. Наступний етап пов'язаний зі складанням бюджету та створенням фінансових резервів, що допомагає дітям усвідомити значення накопичень і планування коштів на майбутнє.

Особливе місце займає блок з прийняття рішень, у якому учні вчаться оцінювати альтернативи, прогнозувати наслідки фінансових кроків і мінімізувати ризики. Завершальний модуль присвячений основам інвестування та планування майбутнього: школярі знайомляться з різними видами інвестицій, вчаться встановлювати фінансові цілі та розробляти стратегії досягнення цих цілей. Програма Кузнєцової А. Я. та ін. менш сфокусована на підприємстві, натомість пропонує системне освоєння особистих фінансів і реальних практичних умінь у життєвих фінансових ситуаціях.

За програмою Кузнєцової А. Я. та колективу, очікувані результати навчання передбачають, що учні опанують практичні навички планування

власного та сімейного бюджету, зможуть аналізувати доходи і витрати, робити усвідомлені фінансові рішення та оцінювати ризики, пов'язані з управлінням ресурсами. Курс спрямований на розвиток підприємницьких компетентностей, що включають здатність оцінювати бізнес-ідеї, планувати власні проекти, визначати витрати й доходи та приймати ефективні рішення у підприємницькій діяльності [27].

Крім того, програма формує у школярів усвідомлене та етичне ставлення до грошей і фінансів, розвиває соціальну відповідальність щодо використання фінансових ресурсів і критичне мислення щодо економічних рішень. Внаслідок навчання учні отримують комплексні компетентності, які дозволяють не лише ефективно управляти власними фінансами, а й брати активну участь у фінансово-економічних процесах у сім'ї, школі та громаді.

4. Модельна програма С. Ю. Панченко

Програма Панченко С. Ю. для учнів 8–9 класів спрямована на формування фінансової грамотності та підприємницьких компетентностей. Курс починається з ознайомлення учнів з основами фінансів та підприємництва, де пояснюється роль доходів, витрат та заощаджень у повсякденному житті. Значна увага приділяється розумінню підприємництва як складової сучасного суспільства та важливості економічної культури для активної участі у соціальному і фінансовому житті.

У процесі навчання учні опановують управління особистими фінансами, навчаються планувати власний та сімейний бюджет, контролювати витрати та формувати заощадження. Вони знайомляться з основами кредитування та інвестування, а також набувають умінь встановлювати фінансові цілі і оцінювати ресурси, необхідні для їх досягнення.

Курс передбачає практичну роботу з підприємницьких проектів, що дозволяє школярам набути досвіду пошуку та оцінки бізнес-ідей, планування доходів і витрат у рамках міні-проектів, а також роботи в команді та презентації

результатів власних проєктів. Такий підхід забезпечує формування реальних навичок підприємництва та фінансового управління.

Особлива увага в програмі приділяється соціальній відповідальності та етичним аспектам фінансової поведінки. Учні вчаться раціонально використовувати фінансові ресурси, усвідомлюють етичні принципи прийняття рішень і розуміють вплив власних фінансових рішень на сім'ю та громаду.

Очікувані результати навчання включають вміння планувати особистий бюджет, аналізувати доходи та витрати, приймати фінансові рішення з урахуванням ризиків, формувати підприємницькі компетентності, що включають планування проєктів, роботу в команді та оцінку бізнес-ідей. Крім того, програма сприяє розвитку усвідомленого та етичного ставлення до грошей і фінансів, а також соціальної відповідальності у використанні ресурсів.

Програма С. Панченко вирізняється акцентом на реалістичних життєвих прикладах, осмисленні фінансових помилок, формуванні навички відповідальної поведінки споживача та здатності критично ставитися до рекламних і фінансових пропозицій. Вона системно підводить учнів до усвідомлення того, що фінансова грамотність — це не лише набір знань, а щоденна практика, яка впливає на якість життя і майбутні можливості [28].

Проаналізувавши дані модельні програми можна зробити висновки, що вони дають чітку основу для викладання курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» — як у 8, так і в 9 класах. Але не існує єдиного «шаблону»: різні авторські версії ставлять різні акценти (більше фінансів, більше економіки, більше соціально-громадянського аспекту). Порівняння ключових аспектів модельних програм подано в Таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна таблиця ключових аспектів модельних програм

Програма	Основний акцент	Практичні елементи	Розвиток компетентностей	Особливості
Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А.	Фінансові поняття, контроль бюджету, базові підприємницькі навички	Бізнес- планування, аналіз фінансів	Підприємницька активність, фінансова грамотність	Збалансований підхід теорії і практики
Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М.	Фінансова грамотність, підприємництво, соціально-етичні аспекти	Проектна діяльність, створення бізнес- проектів	Фінансова грамотність, креативність, комунікація	Акцент на реалізацію учнівських проектів
Кузнєцова А. Я., Довгань А. І., Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г.	Особисті фінанси, управління коштами, інвестування	Бізнес-кейси, оцінка ризиків	Аналітичне мислення, соціальна відповідальність	Найбільш комплексна програма з кейсами
Панченко С. Ю.	Баланс між підприємництвом і фінансовою грамотністю, реалізація міні- проектів	Групові проекти, практичні завдання, інтеграція з іншими предметами	Підприємницьке мислення, цифрові навички	Сучасний підхід з акцентом на інновації

- **Беспалко І. В.** та ін., акцентує увагу на фінансових поняттях, контролі бюджету та базових підприємницьких навичках через кейси. Програма орієнтована на формування практичних навичок управління фінансами та початкового підприємницького мислення.
- **Буяк Р. Р.** та ін., інтегрує фінансову грамотність, підприємництво і соціально-етичні аспекти, роблячи акцент на проектну діяльність, критичне мислення та прийняття зважених фінансових рішень.

- **Кузнєцова А. Я.** та ін., робить наголос на особистих фінансах, практичних навичках управління коштами та інвестуванні, приділяючи менше уваги саме підприємницьким компетенціям.
- **Панченко С. Ю.** пропонує збалансований підхід, поєднуючи підприємництво та фінансову грамотність через реалізацію міні-проектів і групові практичні завдання. Програма спрямована на формування комплексних компетентностей: підприємницьких, фінансових та соціальних, а також на розвиток критичного мислення та командної взаємодії.

Отже, розробляючи власну шкільну робочу програму корисно ознайомитися з декількома модельними програмами, щоб вибрати те, що найкраще відповідає цілям та профілю учнів. Варто поєднувати теоретичні знання з практичними вправами — робота з бюджетами, проекти, ситуаційні задачі, аналіз реальних життєвих кейсів. Це критично для формування реальних компетентностей, а не лише абстрактних знань. Також доцільно інтегрувати курс з іншими предметами (математика, інформатика, право, суспільствознавство), щоб розвивати наскрізні компетентності — критичне мислення, відповідальність, планування (Додаток А).

2.2. Методи, форми та засоби формування підприємницької компетентності

Формування підприємницької компетентності в освітньому процесі вимагає використання комплексу методів, форм і засобів навчання, які забезпечують розвиток ініціативності, креативності, вміння приймати рішення та відповідально діяти у змінних умовах. Така компетентність не може бути сформована лише засвоєнням теоретичного матеріалу, вона потребує практичної діяльності, моделювання реальних ситуацій та організації самостійного пошуку рішень.

Методика викладання курсу повинна забезпечувати активну участь учнів у навчальному процесі. Згідно з дослідженнями сучасних педагогів, найбільш

ефективними методами є ті, що стимулюють самостійність, ініціативність і практичну діяльність [37].

Щоб досягти успіху, необхідне гармонійне поєднання *Методів* (як навчати), *Форм* (де і коли навчати) та *Засобів* (чим навчати).

Серед методів, що формують підприємницьку компетентність виділяють:

- *Проблемно-пошукові методи.* Ця група методів передбачає створення педагогом ситуацій, у яких учень має виявити нестандартне мислення і самостійно знайти розв'язання поставленої проблеми. Проблемні питання, мозкові штурми, аналіз конкретних ситуацій (“case-study”) розвивають уміння бачити можливості, оцінювати ризики та пропонувати альтернативи, коли перед учнями ставиться практична ситуація (наприклад, «Як відкрити шкільне кафе?»), і вони мають самостійно знайти рішення [17].

- *Проектні методи.* Метод проектів є одним із найефективніших інструментів формування підприємницьких умінь. Учні працюють над навчальними або соціально-економічними проектами, що включають постановку мети, планування, розподіл ресурсів, фінансові розрахунки, презентацію результатів. Така діяльність формує відповідальність, комунікаційні навички та здатність працювати в команді [7].

- *Ігрові методи.* Рольові, ділові та симуляційні ігри дають змогу моделювати елементи підприємницької діяльності: відкриття бізнесу, бюджетування, переговори, конкуренцію на ринку. Ігрове середовище знижує рівень страху перед помилкою та допомагає учням на практиці випробувати різні стратегії поведінки [39].

- *Дослідницькі методи.* Передбачають самостійне вивчення учнями економічних явищ, аналіз статистики, проведення мінідосліджень, опитувань, роботи з даними. Дослідницькі завдання формують критичність мислення, уміння працювати з інформацією та приймати рішення на основі доказів [24].

- *Традиційні активні методи.* До них належать дискусії, консультації, практичні заняття, експрес-опитування. Вони забезпечують взаємодію між

учнями та вчителем і сприяють формуванню базових фінансових та підприємницьких понять.

Ключовим елементом педагогічної системи для розвитку підприємницької компетентності окрім методів є також форма організації занять.

Що ж стосується форм, то це — зовнішня організація навчального процесу, що визначає, як, коли та з ким відбувається взаємодія. Форми організації навчальної діяльності можна розподілити на:

Індивідуальні форми. Використовуються для формування особистої відповідальності й розвитку навичок самостійного планування. Це можуть бути персональні бізнес-плани, фінансові щоденники, індивідуальні проєкти чи завдання на самооцінку.

Групові форми. Групова робота та командні проєкти сприяють розвитку комунікаційних навичок, уміння домовлятися та розподіляти функції. Саме в групі найкраще відпрацьовуються такі підприємницькі якості, як лідерство, кооперація та вміння працювати з конфліктами.

Фронтальні форми. Передбачають спільну роботу всього класу — інтерактивні лекції, обговорення, колективне розв'язування ситуаційних задач. Фронтальна форма доречна для формування загального уявлення про економічні процеси.

Позакласні форми. Сюди належать учнівські мініфірми, шкільні ярмарки, волонтерські чи благодійні ініціативи, участь у конкурсах та бізнес-турнірах. Позакласна діяльність забезпечує реальне застосування отриманих знань і створює середовище практичного підприємництва (Додаток Б)

Окрім того, важливим є спілкування із залученими представниками місцевого бізнесу, банківських установ чи підприємців, як запрошених гостей або наставників у формі організації навчання, що варіюються від уроків-дискусій та практичних занять до майстер-класів, тренінгів і бізнес-форумів [43].

Формування підприємницької компетентності — це не просто навчання тому, як відкрити власний бізнес. Це значно ширший процес, який включає

розвиток критичного мислення, креативності, ініціативності, вміння вирішувати проблеми, фінансової грамотності та здатності працювати в команді.

Для досягнення цієї мети необхідний комплексний підхід, що поєднує різні засоби навчання, а саме, до засобів навчання у формуванні підприємницької компетентності відносять:

1. Навчальні матеріали (Традиційні та сучасні носії інформації)

Це фундамент, який надає теоретичні знання та базові моделі. Однак для підприємництва сухі підручники малоефективні, адже матеріали мають бути проблемно-орієнтованими та інтерактивними.

- *Спеціалізовані підручники та посібники:* Книги з основ економіки, маркетингу, менеджменту, фінансової грамотності, адаптовані під вікову категорію учнів/студентів.

- *Робочі зошити та бізнес-планери:* Практичні посібники з шаблонами для заповнення (наприклад, шаблони Business Model Canvas, SWOT-аналізу, фінансових планів). Вони перетворюють теорію на конкретні дії.

- *Кейс-стаді (Case Studies):* Збірки реальних історій успіху та, що ще важливіше, провалів бізнесів. Аналіз конкретних ситуацій вчить приймати рішення.

- *Біографії підприємців:* Надихаючі матеріали, які показують шлях відомих новаторів (Стів Джобс, Ілон Маск, а також локальні українські приклади).

- *Інфографіка та візуальні матеріали:* Схеми економічних циклів, діаграми ринкових структур, візуалізація воронки продажів – все, що допомагає швидко засвоїти складну інформацію.

2. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)

ІКТ є критично важливими, оскільки сучасне підприємництво неможливе без цифрових інструментів. Вони виконують роль як засобу навчання, так і реального інструменту майбутньої роботи.

- *Офісні пакети та хмарні сервіси:*

✓ *Табличні процесори (Excel, Google Sheets):* Для фінансового моделювання, розрахунку собівартості, ведення бюджету.

✓ *Інструменти для презентацій (PowerPoint, Canva, Prezi):* Для підготовки пітчів (презентацій ідей) перед інвесторами.

✓ *Хмарні сховища та інструменти спільної роботи (Google Workspace, Microsoft 365):* Для командної роботи над проектами в режимі реального часу.

- ***Бізнес-симулятори та економічні ігри:***

✓ *Комп'ютерні програми, які моделюють ринкове середовище (наприклад, Virtonomics, або спеціалізовані навчальні симулятори).* Вони дозволяють безпечно "прогоріти" та зрозуміти наслідки своїх рішень.

- ***Платформи для управління проектами:***

✓ *Trello, Asana, Jira – навчання плануванню завдань, розподілу ресурсів та контролю дедлайнів (Agile, Scrum методології).*

- ***Онлайн-курси та освітні платформи:***

✓ *Prometheus, Coursera, EdEra та інші, що пропонують спеціалізовані курси від провідних бізнес-шкіл та експертів.*

- ***Інструменти цифрового маркетингу та аналітики:***

✓ *Основи роботи з Google Analytics, інструментами для SMM (соціальних мереж), створення лендінгів (Tilda, Wix) для тестування бізнес-ідей.*

3. Практичні засоби (Діяльнісний підхід)

Практичні засоби - це «серце» формування підприємницької компетентності. Знання не стають компетентністю без досвіду їх застосування.

- *Проектна діяльність (Стартап-проекти):* Створення власного міні-бізнес-проекту від ідеї до прототипу або перших продажів. Це найбільш комплексний практичний засіб.

- *Тренінгові вправи та рольові ігри:* Моделювання переговорів з постачальниками, співбесід, вирішення конфліктів у команді, продаж «складному клієнту».

- *Хакатони та конкурси бізнес-ідей:* Інтенсивні заходи, де команди за короткий час розробляють рішення певної проблеми. Розвивають стресостійкість та креативність.
- *Навчальні бізнес-інкубатори та акселератори:* Створення на базі закладу освіти середовища, де учнівські проекти отримують менторську підтримку та ресурси.
- *Нетворкінг та зустрічі з підприємцями:* Живе спілкування з практиками бізнесу, екскурсії на підприємства. Це руйнує стереотипи та дає рольові моделі.
- *Шкільні ярмарки та фірми:* Реальна можливість щось виробити та продати (наприклад, на благодійному ярмарку), відчутти реальні гроші та відповідальність перед клієнтом [10;11].

4. Методичні засоби

Ці засоби забезпечують правильну організацію навчального процесу. Вчитель тут виступає не як лектор, а як фасилітатор, ментор та коуч.

- *Навчальні програми:* Спеціально розроблені курси, що базуються не на лекційному викладі матеріалу, а на проблемно-орієнтованому підході.
- *Методики інтерактивного навчання:* Сценарії проведення мозкових штурмів, метод «Дизайн-мислення» (Design Thinking), методики фасилітації групової роботи.
- *Критерії оцінювання (Рубрики):* Чіткі інструменти для оцінювання «м'яких навичок» (soft skills) — креативності, командної роботи, якості презентації, а не лише знання теорії.
- *Методичні рекомендації для вчителів:* Інструкції щодо того, як змінити роль з «транслятора знань» на «організатора пізнавальної діяльності», як надавати конструктивний зворотний зв'язок.
- *Діагностичний інструментарій:* Тести та анкети для визначення схильності до підприємництва, рівня фінансової грамотності, лідерських якостей на вході та виході з навчання.

Найвищий результат у формуванні підприємницької компетентності досягається тоді, коли всі ці засоби інтегровані. Наприклад, студенти отримують теоретичні знання з підручника (Навчальний матеріал), використовують онлайн-дошку Migo для генерації ідей, для розрахунків Google Таблиці (ІКТ), розробляють реальний прототип продукту і презентують його на конкурсі (Практичний засіб), а вчитель оцінює їхню роботу та проводить сесію зворотного зв'язку (Методичний засіб) [19].

Отже, формування підприємницької компетентності учнів у сучасній школі потребує комплексного використання різних методів, форм та засобів навчання. Оскільки підприємливість є інтегрованою компетентністю, її розвиток передбачає поєднання теоретичної обізнаності, практичної діяльності, особистої ініціативності та вміння працювати в колективі.

По-перше, важливу роль відіграють *методи навчання*, оскільки саме вони визначають характер взаємодії між учителем і учнями. Проблемно-пошукові методи забезпечують створення ситуацій, у яких учні мають самостійно знайти рішення, оцінити ризики та спрогнозувати наслідки. Проектні методи, у свою чергу, сприяють розвитку здатності до довготривалого планування, аналізу ринку, розподілу ресурсів і відповідальності за результат. Ігрові методи створюють безпечне середовище для експериментування з економічними моделями, що особливо важливо для старшокласників. Дослідницькі методи активізують навички роботи з інформацією й статистичними даними, а традиційні методи забезпечують опанування базових понять фінансової грамотності.

По-друге, *форми організації діяльності* визначають спосіб реалізації методів у практиці. Індивідуальні форми дають змогу розвивати самостійність і відповідальність, групові — розкривають потенціал командної взаємодії, а позакласні форми дозволяють учням долучатися до реальних або наближених до реальних підприємницьких процесів, таких як ярмарки чи шкільні мініфірми.

Третім елементом є *засоби навчання*, які забезпечують матеріальну основу освітнього процесу. Використання ІКТ значно розширює можливості

моделювання бізнес-процесів, аналізу даних та презентації результатів. Кейс-метод, шаблони бізнес-планів, статистичні матеріали, економічні симулятори — усе це дає змогу створити «мікромодель» реального підприємництва прямо на уроці.

Нарешті, комплексне використання методів, форм і засобів спрямоване на формування ключових підприємницьких компетентностей, які визначені у Законі України «Про освіту» (2017), Концепції «Нова українська школа» (2016), Державному стандарті базової середньої освіти (2020). До них належать підприємливість і фінансова грамотність, уміння працювати в команді, критичне та стратегічне мислення, ініціативність і відповідальність [1; 2; 3].

Системне поєднання цих компонентів забезпечує підготовку учня до реальних економічних викликів, допомагає адаптуватися на ринку праці та застосовувати набуті навички у повсякденному житті. Таблиця 3 та Схема 2.1 демонструють логіку взаємодії методів, форм і засобів, а також показують, як кожен компонент сприяє розвитку конкретних умінь.

Таблиця 3.

Система методів, форм і засобів формування підприємницької компетентності учнів (із компетентностями та прикладами завдань)

Методи навчання	Форми організації діяльності	Засоби навчання	Компетентності, що формуються	Приклади навчальних завдань
Проблемно-пошукові (проблемні питання, case-study, мозковий штурм)	Індивідуальна, групова, фронтальна	Проблемні ситуації, аналітичні картки, презентації, цифрові платформи для пошуку даних	Уміння аналізувати ринкові ситуації; виявляти можливості; прогнозувати результати; приймати рішення в умовах невизначеності	<i>«Компанія має обмежений бюджет. Який продукт варто запустити першим?»</i> ; аналіз кейсу про відкриття малого бізнесу; визначення переваг і ризиків різних стратегій

Методи навчання	Форми організації діяльності	Засоби навчання	Компетентності, що формуються	Приклади навчальних завдань
Проектні методи (бізнес-проекти, соціальні ініціативи, економічні дослідження)	Групові, індивідуальні, позакласні	Шаблони бізнес-планів, таблиці фінансових розрахунків, онлайн-дошки (Miro, Padlet), календарі та таск-менеджери	Планування та реалізація проєктів; розподіл ресурсів; лідерство; відповідальність; робота в команді	Розробка <i>міні-бізнес-проекту</i> (ярмарок, шкільний сервіс); створення бізнес-плану; підготовка презентації для «інвесторів»; розрахунок прибутку і витрат
Ігрові методи (рольові та ділові ігри, бізнес-симуляції)	Групові, фронтальні	Картки ролей, інструкції до ігор, бізнес-симулятори, відеосценарії, економічні тренажери	Комунікація й переговори; лідерство; робота в умовах конкуренції; стратегічне мислення	Рольова гра « <i>Переговори з партнером</i> »; симуляція « <i>Створи компанію й утримайся на ринку</i> »; конкурсний продаж вигаданих товарів
Дослідницькі методи (аналіз статистики, опитування, експеримент, робота з даними)	Індивідуальні, групові	Статистичні матеріали, онлайн-анкети (Google Forms), графіки, таблиці, редактори для обробки даних	Критичне й аналітичне мислення; уміння працювати з даними; інтерпретувати статистику; робити висновки	Проведення учнівського опитування « <i>Підприємницькі ідеї в моїй школі</i> »; аналіз даних про витрати родини; створення графіків доходів і витрат
Традиційні активні методи (дискусії, практичні заняття, колективні обговорення)	Фронтальні, групові	Підручники, робочі зошити, методичні картки, мультимедійні матеріали	Розуміння базових економічних понять; аргументація власної позиції; фінансова грамотність	Дискусія « <i>Чи варто інвестувати в освіту?</i> »; виконання практичних вправ з бюджету; розрахунок витрат на певний проєкт

Методи навчання	Форми організації діяльності	Засоби навчання	Компетентності, що формуються	Приклади навчальних завдань
Метод проєктних досліджень (довготривалі проєкти з елементами аналізу ринку)	Індивідуальні, групові	Фінансові моделі, онлайн-таблиці, ринкові огляди, звіти підприємств	Уміння проводити ринкові дослідження; збір і систематизація інформації; оцінка потенціалу ідей	Проведення аналізу конкуренції у місцевій громаді; визначення потенційної ніші для шкільного міні-бізнесу
Метод портфоліо (накопичення власних досягнень)	Індивідуальна	Портфоліо учня, електронні збірки робіт, хмарні сховища	Самооцінка, рефлексія, відповідальність за результати своєї діяльності	Формування власного «Підприємницького портфоліо»: бізнес-ідеї, розрахунки, відгуки однокласників і вчителя
Ситуаційне моделювання (моделювання типових економічних ситуацій)	Групові, фронтальні	Сценарії, картки з варіантами дій, цифрові симулятори	Прийняття рішень; стратегічне мислення; розуміння наслідків вибору	Моделювання ситуації «Підвищення цін на ринку: як реагує бізнес?»
Навчання через діяльність (learning-by-doing)	Позакласні, групові	Шкільні ярмарки, мініфірми, учнівські ініціативи, реальні матеріали	Підприємливість; фінансова відповідальність; уміння організувати діяльність	Організація шкільного ярмарку; управління бюджетом мініфірми; волонтерський бізнес-проєкт
Колаборативне навчання (робота в команді над спільним завданням)	Групові форми	Спільні робочі простори, інтерактивні дошки	Командна робота, комунікація, розподіл ролей	Розробка групового проєкту «Соціальне підприємство для школи»

Схема 2.1. Взаємозв'язок методів, форм, засобів і компетентностей у формуванні підприємницької компетентності

2.3. Навчальний потенціал курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» у формуванні підприємницьких компетентностей учнів

Сучасний шкільний курс «Підприємництво і фінансова грамотність», орієнтований на розвиток підприємницьких умінь та фінансової грамотності, має значний навчальний потенціал, оскільки поєднує практичний досвід, дослідницькі методи й адаптовані до вікових можливостей учнів економічні ситуації. Його зміст спрямований не лише на ознайомлення учнів з основами підприємництва, але й на створення умов для активного застосування отриманих знань у практичній діяльності. Учні виконують мініпроекти, аналізують бізнес-сценарії, здійснюють фінансові розрахунки, моделюють економічні ситуації та обговорюють можливі варіанти рішень, що формує ініціативність, самостійність і відповідальність — базові риси підприємницького мислення [33; 46].

Зміст курсу зорієнтований на формування досвіду прийняття рішень у різних економічних умовах. Робота з індивідуальними, груповими та командними завданнями сприяє розвитку комунікації, навичок співпраці, уміння узгоджувати позиції та презентувати результати спільної діяльності. Особливе значення має проектна діяльність, яка дозволяє поєднати пошук інформації, фінансові розрахунки, аналіз ринку, творчу роботу та презентаційні навички. Завдяки цьому учні навчаються оцінювати конкурентні переваги, аргументувати свої рішення, розробляти реалістичні фінансові плани та бачити взаємозв'язки між різними економічними чинниками.

Однією з провідних переваг курсу є можливість послідовного та системного формування ключових підприємницьких компетентностей: уміння планувати діяльність, аналізувати фінансову інформацію, оцінювати доступні ресурси, визначати потреби споживачів та розробляти життєздатні бізнес-рішення. Використання кейсів, рольових ігор та симуляцій дозволяє учням «проживати» різні економічні ролі та глибше розуміти механізми функціонування ринку. Такий підхід повністю відповідає вимогам компетентнісного підходу, визначеного Державним стандартом базової середньої освіти.

Поряд з наявним потенціалом важливим завданням є подальше вдосконалення методики викладання курсу. Одним із ключових напрямів подальшого розвитку є *запровадження інтерактивних методів*, що забезпечують активну участь учнів у навчанні. Доцільним є ширше використання бізнес-симуляцій, рольових ігор, кейс-методів, які дозволяють моделювати реальні економічні ситуації, аналізувати ризики, працювати з обмеженими ресурсами та ухвалювати рішення в умовах невизначеності. Такі форми роботи формують практичні навички, яких значною мірою не вистачає традиційним методам навчання.

Перспективним напрямом є також *інтеграція цифрових інструментів* у навчальний процес. Онлайн-платформи для управління бюджетом, інструменти фінансового планування, віртуальні бізнес-тренажери та застосунки, що імітують роботу ринку, створюють умови для більш глибокого розуміння фінансових механізмів. Використання цифрових сервісів сприяє розвитку в учнів навичок роботи з даними, критичного мислення та технічної грамотності, що має важливе значення в умовах цифрової економіки.

Не менш актуальним завданням є *поглиблення міжпредметної інтеграції*. Підприємницькі та фінансові знання можуть ефективно поєднуватися з математикою, географією, інформатикою, громадянською освітою. Такий підхід дозволяє показати учням практичний сенс навчального матеріалу, розкрити зв'язок між економічними поняттями та реальним світом, сформувати системне бачення економічних процесів.

Важливими перспективами розвитку методики є *розширення проєктної діяльності та співпраці з місцевими громадами*, підприємствами й бізнес-інкубаторами. Залучення учнів до реальних міні-проєктів, соціальних ініціатив, волонтерських кампаній і шкільних компаній сприяє формуванню підприємливості, відповідальності й уміння працювати в команді. Практична діяльність дозволяє школярам побачити наслідки власних рішень і зрозуміти роль підприємництва в житті громади.

Окремою перспективою є *підвищення професійної компетентності* вчителів. Підтримка вчителів через тренінги, фахові майстерні, методичні платформи та обмін досвідом зі стейкхолдерами сприятиме формуванню середовища, здатного забезпечити якісне навчання підприємництва та фінансової грамотності.

Науково-методичний супровід, створення банку практичних завдань, методичних рекомендацій та цифрових ресурсів сприятиме підвищенню якості навчання.

Отже, навчальний потенціал курсу в поєднанні з перспективами вдосконалення методики створює основу для формування покоління учнів, здатних діяти ініціативно, приймати обґрунтовані фінансові рішення, реалізовувати власні ідеї та відповідально ставитися до економічної діяльності. Системне оновлення методики викладання, цифровізація, проєктна діяльність та партнерська взаємодія зі стейкхолдерами забезпечать умови для формування в учнів компетентностей, необхідних для успішної діяльності в сучасному економічному середовищі, та сприятиме їхній підготовці до активної участі в житті суспільства.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В КУРСІ «ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ»

3.1. Проведення педагогічного експерименту та аналіз його результативності

Метою проведення експериментальної роботи є перевірка ефективності методів та підходів, які реалізуються поєднанням практико-орієнтованого навчання, інтерактивними формами роботи й проєктною діяльністю, а також оцінка їх впливу на розвиток підприємницьких умінь і фінансової відповідальності школярів.

Необхідність такого дослідження зумовлена сучасними вимогами до шкільної освіти, де підприємливість та фінансова обізнаність розглядаються як ключові компетентності, важливі для подальшої життєвої та професійної самореалізації учнів.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі *завдання експерименту*:

1. Виявити початковий рівень сформованості підприємницької компетентності учнів та з'ясувати їх ставлення до підприємницької діяльності;
2. Організувати і провести педагогічний експеримент, упровадивши розроблену методику в навчальний процес експериментальної групи;
3. Добрати інструменти діагностики (тести, ситуаційні задачі, проєктні роботи, анкетування), які дозволяють комплексно оцінити рівні компетентності;
4. Порівняти результати експериментальної й контрольної груп та визначити динаміку змін, що відбулися під впливом запропонованої методики;

5. Здійснити підсумкову оцінку ефективності методики та сформулювати практичні рекомендації щодо її подальшого впровадження в освітній процес.

Проведення експериментальної роботи передбачає послідовність кількох логічно взаємопов'язаних етапів, кожен з яких виконує свою функцію у загальній структурі дослідження [

1. Констатувальний етап

Мета етапу — визначити початковий рівень підприємницької компетентності учнів та окреслити напрямки формувального впливу.

На цьому етапі доцільно здійснювати:

- діагностику рівня підприємницьких знань (основи бізнесу, фінансів, бюджетування);
- визначення рівня сформованості підприємницьких умінь (ініціативність, готовність до ризику, уміння планувати діяльність);
- оцінювання навичок фінансової грамотності (бюджет, заощадження, інвестиції, фінансові рішення);
- анкетування учнів щодо їх ставлення до підприємництва;
- добір показників, критеріїв і методів вимірювання компетентності;
- формування експериментальної та контрольної груп із приблизно однаковим рівнем підготовки.

В результаті, після проведення цього етапу, встановлюється початковий (“стартовий”) рівень підприємницької компетентності та визначається потреба у вдосконаленні навчального процесу.

2. Формувальний етап

Мета — упровадити авторську методику в експериментальній групі та забезпечити її системну дію на учнів.

На цьому етапі:

- проводиться серія уроків за оновленою методикою, що базується на проєктному навчанні, кейс-методі, моделюванні бізнес-ситуацій;

- організовуються групові міні-проекти (розробка бізнес-ідеї, бюджетування, презентація продукту);
- застосовуються фінансові симуляції (розподіл бюджету, управління витратами, інвестування);
- використовують вправи на розвиток підприємницьких якостей: ініціативності, креативності, відповідальності, вміння приймати рішення;
- створюють ситуації наближені до реального бізнес-досвіду (ярмарки, шкільні міні-компанії, благодійні ініціативи);
- забезпечують зворотний зв'язок, самооцінювання та взаємооцінювання.

Як результат - одержання проміжних змін в рівнях сформованості підприємницької компетентності в учнів експериментальної групи.

3. Контрольно-оцінювальний етап - завершальний етап експерименту, який спрямований на визначення того, наскільки змінювався рівень підприємницької компетентності під впливом запропонованої методики.

На цьому етапі необхідно виконати:

- повторне діагностування учнів експериментальної та контрольної груп за тими самими критеріями;
- статистичне порівняння результатів двох груп;
- аналіз динаміки розвитку: когнітивного, діяльнісного та мотиваційного компонентів підприємницької компетентності;
- якісний аналіз виконаних проєктів учнів;
- визначення ступеня впливу методики на загальну успішність та активність учнів на уроках;
- сформулювати висновки про ефективність розробленої методики.

В результаті необхідно обґрунтувати, як застосована методика сприяє зміні рівня підприємницької компетентності, розвитку фінансової грамотності та практичних умінь учнів.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

Формування підприємницької компетентності в курсі «Підприємництво і фінансова грамотність»

Розглянемо експеримент, який був організований та проведений відповідно до вимог педагогічної діагностики, який включав констатувальний, формувальний та оцінювальний етапи та здійснювався у реальних умовах навчального процесу, а саме, під час проходження педагогічної практики у с. Лище, Луцького району Волинської області.

Базою дослідження виступив Лиценський ліцей Підгайцівської сільської ради Луцького району Волинської області, де курс «Підприємництво і фінансова грамотність» викладається відповідно з урахуванням компетентнісного підходу. До експерименту було залучено учнів двох паралельних класів: 9-А та 9-Б, віком від 14 до 15 років. Їх було поділено на контрольну групу (9-А клас - традиційне навчання) та експериментальну (9-Б клас - навчання за методикою, яка передбачає активне застосування проєктних технологій, бізнес-симуляцій, кейс-методу та інтерактивних фінансових інструментів).

Для об'єктивного визначення ефективності методики використано систему критеріїв, що охоплюють основні структурні компоненти підприємницької компетентності: когнітивний, операційно-діяльнісний і мотиваційно-ціннісний. (Таблиця 4.)

Таблиця 4.

Критерії оцінювання ефективності методики формування підприємницької компетентності

Компонент	Критерії	Показники	Характеристика високого рівня
Когнітивний	Повнота та усвідомленість знань	знання понять, уміння пояснювати економічні процеси	Учень самостійно пояснює фінансові поняття, аргументує вибір рішень
	Застосування знань	уміння використовувати інформацію для вирішення ситуацій	Виконує розрахунки без помилок, моделює кілька варіантів рішень
Операційно-діяльнісний	Аналітичність	уміння аналізувати витрати, доходи, ризики	Планує, аналізує, виконує розрахунки
	Проектність	здатність створювати фінансовий план, мініпроекти	Організовує роботу групи, демонструє ініціативу, бере відповідальність
	Комунікація	вміння працювати в групі, обґрунтовувати рішення уміння презентувати ідеї, аргументувати, вести діалог	Виступає впевнено, використовує переконливі аргументи
	Мотивація та ініціативність	інтерес до діяльності, активність	Виявляє інтерес до реальних кейсів
Ціннісно-мотиваційний	Відповідальність	здатність нести відповідальність за результат	Проявляє готовність реалізувати власну ідею

Оскільки експеримент передбачає чітку послідовність етапів, що взаємодоповнюють один з одним у структурі дослідження, то розглянемо кожен із них детально.

1. Констатувальний етап

На першому етапі було проведено констатувальну комплексну діагностику сформованості підприємницької компетентності за трьома компонентами:

- **когнітивний компонент** — рівень знань про підприємництво, фінансові поняття, ринок, ризики;

- **операційно-діяльнісний компонент** — уміння планувати, аналізувати інформацію, оцінювати фінансові можливості, розробляти прості бізнес-рішення;
- **ціннісно-мотиваційний компонент** — ініціативність, відповідальність, схильність до обґрунтованого ризику, інтерес до підприємницької діяльності.

Для вимірювання показників у обох класах було проведено анкетування, тестування, спостереження, аналіз виконаних завдань, метод експертних оцінок і самооцінку компетентностей учнями.

Запитання анкети для визначення рівня сформованості підприємницької компетентності учнів представлено у Додатку В. Окрім того, відповідно до запитань дана анкета була адаптована для Google Forms.

Отримані результати дослідження початкового рівня сформованості підприємницької компетентності показано в (%) Таблиці 5.

Таблиця 5.

Рівень	Контрольний клас	Експериментальний клас
Високий	10 %	13 %
Середній	46 %	45 %
Низький	44 %	42 %

Отримані дані засвідчили приблизно однаковий стартовий рівень. Це створювало об'єктивні умови для порівняння результатів після реалізації методики.

Отже, на початку дослідження більшість учнів як контрольного, так і експериментального класів мали низький або середній рівень підприємницької компетентності. Вони володіли лише елементарними знаннями про підприємництво, не вміли планувати бюджет, не розуміли сутності ризику й прибутку [Стрельніков, 2020].

Ці дані дозволили окреслити вихідний рівень сформованості підприємницької компетентності та створило основу для подальшого проведення формувального етапу.

2. Формувальний етап

Під час формувального етапу в експериментальному класі було реалізовано авторську методiku, яка базувалася на принципах активності, практичної спрямованості та інтегрованості знань [Пометун, 2022]..

Протягом певного часу експериментальна група (9-Б клас) виконувала такі види діяльності:

- *Інтерактивно-практичний урок “Моя бізнес-ідея”*
- *Учнівський проєкт Еко-кафе «Зелена перерва»* — створення командних мініпроєктів з розробки власної справи (від ідеї до презентації бізнес-плану);
- *Інтерактивна гра “Ринок і конкуренція”* — моделювання поведінки продавців і покупців, визначення цінової стратегії;
- *Кейс “Фінансові рішення сім’ї”* — аналіз реальної побутової ситуації з розподілом бюджету;
- *Бізнес-ярмарок* — практичний захід, де учні реалізовували свої вироби, а прибуток спрямовували на благодійність [13; 32; 34].

Учні також вели щоденники підприємницького досвіду, де фіксували свої ідеї, помилки, висновки. Це сприяло розвитку рефлексії й самостійності.

Значну увагу приділялася груповій роботі та взаємооцінюванню: учасники навчалися розподіляти обов’язки, домовлятися, аргументувати рішення. Учитель виступав модератором і наставником, а не лише джерелом знань.

Розглянемо перераховані вище види діяльності, що виконувалися 9-Б класом на формувальному етапі.

Конспекту інтерактивно-практичного уроку:

“Як народжується бізнес-ідея”

Мета: сформувати в учнів уміння генерувати бізнес-ідеї; навчити бачити зв'язок між потребами людей та можливими підприємницькими рішеннями; розвивати здатність оцінювати реалістичність та перспективність пропонуваніх ідей; сприяти розвитку навичок командної роботи та короткої презентації.

Тип уроку: інтерактивно-практичний, з акцентом на групову взаємодію та творчі вправи.

Хід уроку:

1. Організаційний момент (2 хв.)

Привітання, коротке обговорення: «Яку найцікавішу бізнес-ідею ви чули останнім часом?»

2. Актуалізація знань (5 хв.)

Проводиться коротка дискусія, спрямована на пригадування основних понять. Учитель ставить запитання: “Як ви розумієте поняття бізнес-ідеї? Чому вона завжди пов'язана з певною потребою людей, або проблемою?”

Учні висловлюють думки, вчитель підсумовує: бізнес-ідея виникає там, де є незадоволена потреба, проблема або можливість її вирішити.

3. Основна частина (25 хв.)

- Робота в групах (по 4–5 учнів).

Учні об'єднуються в малі групи по 4–5 осіб. Кожна група отримує завдання — вигадати бізнес-ідею, яка могла б бути корисною для школи, місцевої громади або молодіжного середовища.

Для полегшення роботи учням можна запропонувати використати шаблон:

- Проблема: (яку конкретну потребу або незручність ви помітили?)
- Рішення: (що саме пропонує ваша команда?)
- Потенційні клієнти: (хто скористається вашим продуктом або послугою?)
- Ресурси: (що необхідно для реалізації ідеї (час, люди, обладнання, знання тощо)?)

Після завершення роботи кожна група презентує свій проєкт у форматі “1 хвилина для інвестора” — коротко, чітко і переконливо.

Учитель заохочує творчий підхід, лаконічність та логічність викладу.

4. Рефлексія (8 хв.)

Після презентацій клас аналізує, які ідеї здаються найбільш продуманими та реалістичними. Учні обговорюють:

- що зробило ту чи іншу ідею цікавою;
- які рішення були б практично здійсненними;
- що допомогло або завадило під час генерації ідей.

Учитель підкреслює цінність командної співпраці, уміння слухати одне одного, творчого підходу та критичного мислення — ключових навичок молодого підприємця.

5. Домашнє завдання:

Підготувати короткий індивідуальний опис власної бізнес-ідеї (5–7 речень), у якому потрібно пояснити:

- яку проблему вона вирішує;
- у чому полягає її новизна;
- чому ця ідея має шанс на успіх.

Учнівський мініпроєкт “Мій шкільний бізнес”

Назва проєкту: *Еко-кафе «Зелена перерва»*

Мета проєкту: Створення шкільного куточка здорового харчування з акцентом на натуральні та локальні продукти, формування підприємницьких, організаційних та соціальних навичок у учнів.

Етапи реалізації проєкту

1. Аналіз потреб учнів

Учні провели невелике анкетування серед однокласників і учнів школи, щоб з’ясувати:

- які перекуси та напої найбільш популярні;
- які продукти учні хотіли б бачити у шкільному кафе;
- готовність сплачувати невелику суму за здорові альтернативи.

Результатом опитування стало чітке розуміння потенційного попиту та вподобань клієнтів.

2. Пошук постачальників локальних продуктів

- вивчено можливості співпраці з місцевими фермерами та підприємцями, які постачають свіжі овочі, фрукти, молочні продукти та снеки.
- узгоджено умови постачання та обсяг товарів для першого етапу реалізації.

Результат: налагоджені контакти та попередня домовленість про закупівлю натуральних продуктів.

3. Розробка бізнес-плану

Учні склали базовий бізнес-план, у якому визначили:

- стартовий бюджет на закупівлю продуктів;
- розподіл ролей у команді (кухар, касир, маркетолог, дизайнер рекламних матеріалів);
- очікувані доходи та витрати;
- орієнтовну ціну продукції для клієнтів.

Результат: чітка фінансова та організаційна структура проєкту.

4. Підготовка рекламної кампанії

- розробка постерів та інформаційних оголошень для школи;
- підготовка короткої презентації для класу та педагогів;
- використання соціальних мереж школи для анонсу заходу.

У результаті було створено привабливу та зрозумілу рекламну кампанію для залучення клієнтів.

5. Реалізація проєкту

- проведення шкільного ярмарку з продажу здорових перекусів і напоїв;
- організація робочих змін для учасників команди;
- контроль за обліком продажів та дотриманням чистоти та порядку на точках продажу.

Безпосередній практичний досвід організації бізнесу, управління процесами та взаємодії в команді і став результатом реалізації проєкту.

6. Підбиття підсумків

- підрахунок доходів і витрат;
- обговорення ефективності організаційних рішень;
- підготовка звіту для класу та педагога про результати реалізації;
- частина прибутку передана на благодійність (до прикладу, на потреби ЗСУ, або дитячого будинку).

Результат: формування фінансової грамотності, розуміння соціальної відповідальності та важливості прозорого обліку.

Підсумовуючи роботу учнів експериментального 9-Б класу над даним проєктом, можна зробити висновки, що мініпроєкт “Еко-кафе «Зелена перерва»” продемонстрував високу ефективність у розвитку ключових компетентностей. Під час його реалізації школярі проявили *ініціативність та лідерські якості*, самостійно приймали рішення та координували роботу своїх команд. Вони розвивали *креативність*, створюючи рекламні матеріали та пропонуючи унікальні ідеї для продуктів і послуг. Проєкт дав змогу практично застосувати *навички фінансової грамотності*, навчитися планувати бюджет, розраховувати витрати та доходи. Крім того, учні проявили *соціальну відповідальність*, частину прибутку спрямувавши на благодійність, та відпрацьовували *навички командної взаємодії*, розподіляючи обов’язки та підтримуючи один одного під час реалізації проєкту.

Реалізація цього мініпроєкту підтвердила, що навіть невеликий шкільний бізнес може стати дієвим інструментом не лише для розвитку підприємницьких компетентностей, а й для формування соціально відповідальної, ініціативної та творчої особистості.

Інтерактивна гра “Ринок і конкуренція”

Мета гри: Розвиток підприємницьких компетентностей та фінансової грамотності учнів через моделювання ринкових ситуацій, аналіз поведінки продавців і покупців та прийняття рішень щодо цінової стратегії.

Опис: Гра переносить учнів у мініатюрний ринок, де вони стають активними учасниками економічних процесів: одні виступають продавцями, інші — покупцями. Кожен учасник має свій ресурс — товари або бюджет — і повинен діяти так, щоб максимізувати вигоду, враховуючи конкуренцію та попит.

Основні етапи гри:

1. Підготовка:

- ✓ Розподіл учнів на групи: продавці та покупці.
- ✓ Кожен продавець отримує набори “товарів” (картки або фішки) та умовні гроші.
- ✓ Кожен покупець отримує певний бюджет для покупок.

2. Раунди торгівлі:

- ✓ Продавці виставляють товари та визначають початкову ціну.
- ✓ Покупці обирають, які товари придбати, виходячи з бюджету та особистих переваг.
- ✓ Після кожного раунду аналізуються результати: кількість проданих товарів, прибуток, конкурентна поведінка.

3. Аналіз і обговорення:

- ✓ Виявлення успішних цінових стратегій та причин їх ефективності.
- ✓ Обговорення впливу конкуренції, попиту та обмеженого бюджету на ринок.
- ✓ Підведення підсумків щодо економічних принципів (попит, пропозиція, конкуренція, ціноутворення).

Очікувані результати:

- ✓ Учні розуміють механізми формування цін і конкуренції на ринку.
- ✓ Формуються навички стратегічного мислення, аналізу ринкових ситуацій та прийняття фінансових рішень.
- ✓ Розвивається командна робота та вміння аргументувати свої рішення.

Отже, інтерактивна гра «Ринок і конкуренція» є ефективним інструментом розвитку підприємницьких компетентностей та фінансової грамотності учнів, оскільки забезпечує активне занурення у змодельоване економічне середовище. Завдяки поєднанню ролей, практичних завдань та аналізу результатів учасники не лише засвоюють теоретичні поняття ринкових процесів, а й отримують можливість відчувати їх дію на практиці.

Учні вчаться приймати економічно обґрунтовані рішення, адаптувати цінову стратегію до умов конкуренції, співпрацювати й аналізувати власні дії. Гра сприяє розвитку критичного та стратегічного мислення, формує навички планування й раціонального використання ресурсів. У підсумку, такий підхід робить навчання динамічним, мотивуючим і максимально наближеним до реальних ринкових ситуацій, що підвищує його практичну цінність та результативність.

Кейс «Фінансові рішення сім'ї»

Фінансові рішення — щоденна частина життя будь-якої родини. Саме тому учням важливо вміти аналізувати витрати й доходи, визначати пріоритети та приймати відповідальні економічні рішення. У цьому кейсі школярі працюють із реальною моделлю сімейного бюджету, навчаючись планувати, прогнозувати можливі ризики та формувати оптимальну стратегію управління фінансами.

Мета кейсу: сформувати в учнів уміння аналізувати фінансові ситуації, приймати відповідальні рішення щодо планування бюджету, розподілу сімейних витрат та оцінки фінансових ризиків.

Опис : учням пропонується ситуація з життя умовної сім'ї, яка має певний рівень доходів і перед нею стоїть необхідність прийняти низку фінансових рішень. Учасники аналізують надані дані, співвідносять потреби та можливості, визначають пріоритети витрат і формують оптимальну модель бюджету.

Кейс дозволяє учням побачити практичне застосування фінансових знань у повсякденних життєвих ситуаціях, зрозуміти значення планування, накопичення, заощаджень та відповідальності у прийнятті рішень.

Основні етапи роботи з кейсом:

1. Знайомство з ситуацією:

- ✓ учні отримують опис сім'ї: склад, рівень доходів, наявні обов'язкові витрати, фінансові цілі.
- ✓ ознайомлюються з додатковими умовами: непередбачені витрати, можливі ризики, необхідність вибору між альтернативами.

2. Аналіз даних:

- ✓ визначення структури витрат сім'ї та частки обов'язкових платежів.
- ✓ порівняння доходів і витрат, пошук шляхів оптимізації.
- ✓ обговорення можливостей економії, заощаджень та інвестицій.

3. Прийняття рішень:

- ✓ формування декількох варіантів бюджету.
- ✓ обрання оптимального рішення з урахуванням короткострокових і довгострокових цілей сім'ї.
- ✓ обґрунтування вибору та прогнозування можливих наслідків.

4. Презентація результатів:

- ✓ учні демонструють обраний бюджет і пояснюють логіку своїх рішень.
- ✓ обговорення альтернативних підходів та аналіз дієвості плану.

Очікувані результати:

- Учні розуміють принципи формування сімейного бюджету та класифікацію витрат.
- Розвивають навички прийняття фінансово обґрунтованих рішень і оцінки ризиків.
- Формують відповідальне ставлення до управління ресурсами.
- Удосконалюють уміння працювати в групі, аргументувати свою думку та знаходити компроміс.

Кейс «Фінансові рішення сім'ї» демонструє учням, що грамотне управління бюджетом є важливою складовою фінансової стабільності та добробуту родини. Працюючи з реальною моделлю доходів і витрат, учні на

практиці переконуються, що фінансові рішення потребують аналізу, планування та врахування можливих ризиків.

У ході роботи над кейсом школярі навчилися визначати фінансові пріоритети, розподіляти обмежені ресурси та знаходити оптимальні варіанти заощадження коштів. Вони зрозуміли, що навіть за стабільного доходу непередбачувані витрати можуть суттєво вплинути на бюджет, і тому важливо формувати резервний фонд як інструмент захисту від фінансових ризиків.

Учні також усвідомили, що досягнення довгострокових цілей — подорожі, ремонту, накопичень — потребує системності, відповідальності та вміння ухвалювати зважені рішення. Аналіз різних сценаріїв допоміг побачити, як змінюється фінансовий стан сім'ї залежно від зовнішніх факторів, та як важливо адаптувати бюджет до нових умов.

Загалом кейс сприяє розвитку фінансової грамотності, критичного мислення та навичок планування, що є необхідними компетенціями для свідомого та успішного життя в сучасному суспільстві.

Бізнес-ярмарок

Бізнес-ярмарок — це практичний учнівський проєкт, під час якого школярі створювали власні вироби (солодощі, сувеніри, листівки, декоративні елементи та ін.) та організовували їх продаж у форматі міні-ринку. Учні самостійно планували асортимент, розробляли цінову політику, рекламували свої товари та працювали з покупцями.

Особливістю заходу було те, що усі отримані кошти спрямовувалися на благодійність — підтримку місцевих ініціатив, допомогу тваринам або дітям, які потребують лікування. Такий формат дає можливість поєднати підприємницьку діяльність із розвитком соціальної відповідальності.

Під час ярмарку учні набували практичних навичок ведення міні-бізнесу: планували витрати, розраховували собівартість і прибуток, вчилися працювати в команді та комунікувати з покупцями. Це сприяє формуванню підприємницької компетентності, фінансової грамотності та емпатії.

3. Оцінювальний етап

Завершальний етап експерименту був спрямований на визначення того, наскільки змінювався рівень підприємницької компетентності під впливом запропонованої методики. Повторне діагностування обох груп дало можливість порівняти отримані результати та простежити динаміку розвитку за всіма визначеними критеріями. Аналіз виконаних учнями завдань і проєктних робіт дозволив зробити висновки щодо дієвості методики, її впливу на когнітивні, діяльнісні та мотиваційні компоненти компетентності.

Повторне анкетування, щодо рівня сформованості підприємницької компетентності, по завершенні експерименту, дало наступні результати представлені у Таблиці 6.

Порівняльний аналіз результатів до і після проведення формувального етапу експерименту свідчить, що найбільш суттєві зміни спостерігаються у частці учнів із високим рівнем сформованості підприємницької компетентності у експериментальному класі яка зросла майже в чотири рази — з 13 % до 46 %.

Одночасно зменшилась кількість учнів із низьким рівнем - із 42 % до 9 %, що підтверджує ефективність упровадження інтерактивних і проєктних методів навчання у процесі викладання курсу «Підприємництво та фінансова грамотність».

У контрольному класі, де процес навчання здійснювався за традиційною методикою, позитивні зміни також відбулися, але вони виявилися незначними: зростання високого рівня становило лише 8 %, а зниження низького – 11 %.

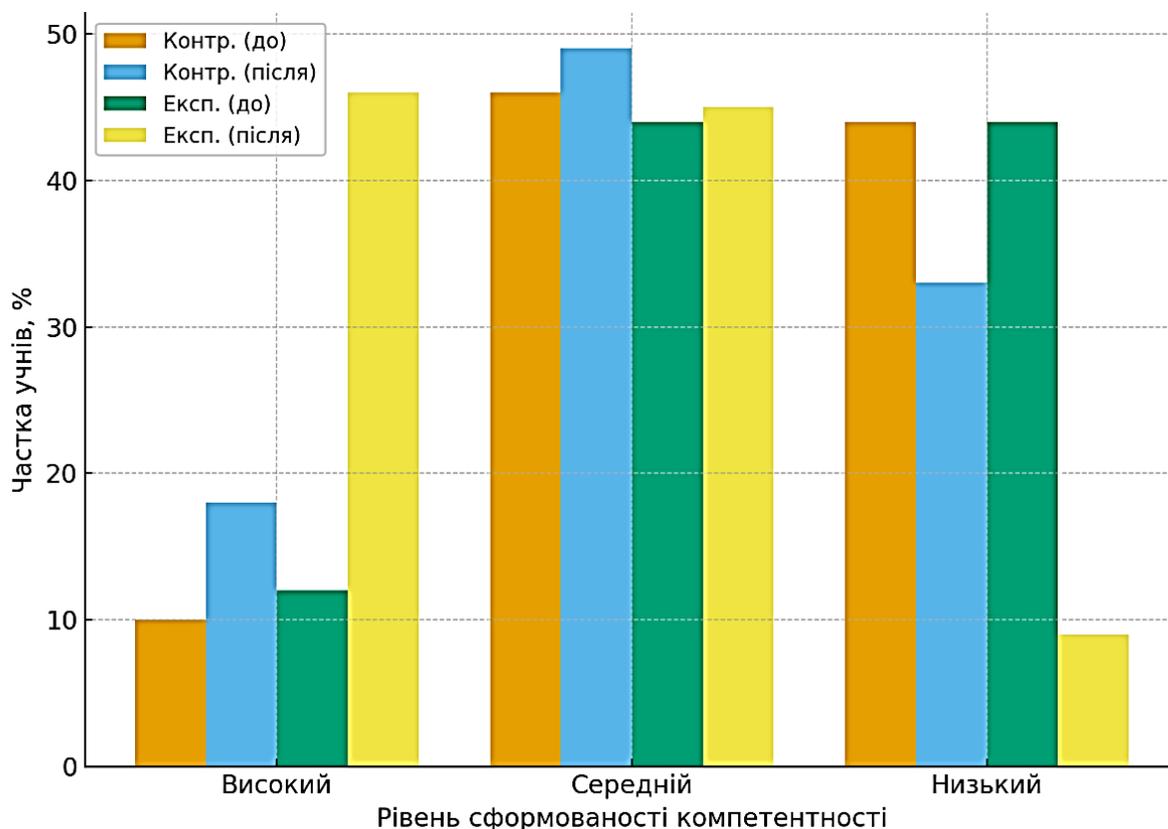
Таблиця 6.

**Зведені результати педагогічного експерименту
з формування підприємницької компетентності учнів 9-А та 9-Б класів**

Рівень сформованості	Контрольний клас (до експерименту)	Експериментальний клас (до експерименту)	Контрольний клас (після експерименту)	Експериментальний клас (після експерименту)
Високий	10 %	13 %	18 %	46 %
Середній	46 %	45 %	49 %	45 %
Низький	44 %	42 %	33 %	9 %

Примітка: показники відображають частку учнів (у %), які продемонстрували відповідний рівень сформованості підприємницької компетентності за результатами діагностики (анкетування, тестування, спостереження та аналіз виконаних проєктів)

Динаміка рівнів сформованості підприємницької компетентності учнів контрольного та експериментального класів показана на Рис. 3. 1.

Рис. 3. 1. Динаміка рівнів сформованості підприємницької компетентності учнів контрольного та експериментального класів.

Отримані результати підтверджують ефективність використання інтерактивних, проєктних і практично орієнтованих методів навчання, які забезпечують розвиток ініціативності, критичного мислення, вміння приймати рішення та відповідально ставитися до власної діяльності.

Вони також узгоджуються з висновками сучасних дослідників, які наголошують, що успішне формування підприємницької компетентності в учнів старших класів можливе лише за умови активного залучення їх до практичної діяльності, командних завдань і самостійного вирішення навчальних ситуацій, наближених до реальних умов підприємницького середовища.

3.2. Перспективи вдосконалення педагогічних підходів у формуванні підприємницької компетентності учнів на основі результатів експерименту

Результати проведеного педагогічного експерименту засвідчили, що застосовані в процесі навчання підходи, форми та засоби навчальної діяльності позитивно вплинули на рівень сформованості підприємницької компетентності учнів. Упровадження саме діяльнісних, інтерактивних і практикоорієнтованих підходів засвідчило свою ефективність, зокрема, було зафіксовано підвищення показників у сферах: розуміння базових фінансових понять, уміння планувати бюджет, здатності аналізувати ризики, працювати в команді, презентувати власні ідеї та приймати обґрунтовані фінансові рішення.

Проте результати експерименту також виявили низку аспектів, які потребують подальшого удосконалення та методичного доопрацювання, що зумовило визначення перспектив розвитку педагогічних підходів у цьому напрямі.

Першою важливою перспективою є *розширення практичної складової навчання*. Хоча впроваджені проєктні та ігрові технології сприяли підвищенню мотивації та активності учнів, подальше застосування таких форм потребує систематичності та збільшення часу, відведеного на моделювання реальних підприємницьких ситуацій. Доцільним є включення до курсу більшої кількості кейсових завдань, симуляцій фінансових рішень та організація навчальних міні-компаній, у межах яких учні можуть тривалий час працювати над власними проєктами.

Другою перспективою є *посилення міжпредметної інтеграції*, зокрема поєднання завдань з економіки, географії, математики та інформаційних технологій. Експеримент показав, що учні краще опановують підприємницькі вміння, коли фінансові та економічні поняття застосовуються у практичних розрахунках, побудові графіків, аналізі статистичних даних або під час вивчення територіальних особливостей ринків. Така інтеграція сприятиме системному розумінню учнями підприємництва як багатовимірного процесу.

Наступним напрямом удосконалення є *використання цифрових інструментів та освітніх платформ*. Під час експерименту було встановлено, що цифрові ресурси (онлайн-симуляції, калькулятори бюджетування, інтерактивні вправи) значно підвищують інтерес учнів і роблять навчальний матеріал доступнішим. Це передбачає необхідність включення до курсу більшої кількості цифрових практик, що забезпечить відповідність сучасним вимогам цифрової економіки та компетентнісного навчання.

Визначено також перспективи *розвитку партнерства між школою та місцевими громадами, підприємцями, установами та організаціями*. За підсумками експерименту учні, які брали участь у зустрічах з підприємцями або мали можливість презентувати свої проекти зовнішнім експертам, демонстрували вищий рівень мотивації та відповідальності. Тому доцільним є систематичне залучення таких стейкхолдерів до навчального процесу.

Окремої уваги потребує *вдосконалення системи оцінювання підприємницької компетентності*. Результати експерименту показали, що традиційні форми контролю не повністю відображають реальний рівень сформованості компетентностей, пов'язаних з ініціативністю, лідерством, креативністю, здатністю до командної роботи та прийняття рішень. У зв'язку з цим перспективним є використання альтернативних форм оцінювання: портфоліо, захист проєктів, самооцінювання, експертні оцінки, рефлексивні щоденники.

Підсумовуючи вище зазначене, можна дійти висновку, що значною перспективою розвитку підприємницької компетентності є формування в учнів таких якостей, як відповідальність, ініціативність, уміння планувати власну діяльність, оцінювати ризики, приймати фінансово обґрунтовані рішення. Педагогічний експеримент підтвердив, що саме діяльнісний підхід забезпечує найвищу результативність у цьому напрямі.

Отже, впровадження результатів експерименту в освітній процес сприятиме створенню більш ефективної моделі навчання підприємництву, яка ґрунтується на практичній діяльності, інтеграції знань, сучасних цифрових

інструментах і розвитку особистісних якостей учнів. Запропоновані напрями можуть бути використані як у межах чинного курсу «Підприємництво і фінансова грамотність», так і в міждисциплінарних освітніх програмах, забезпечуючи подальше підвищення рівня підприємницької компетентності учнів старшої школи.

Таким чином, упровадження результатів педагогічного експерименту в освітній процес сприятиме підвищенню ефективності формування підприємницької компетентності учнів, забезпечить практичну спрямованість змісту навчання та відповідність сучасним вимогам Нової української школи.

ВИСНОВКИ

У випускній кваліфікаційній роботі «Формування підприємницької компетентності учнів у шкільному курсі «Підприємництво і фінансова грамотність» комплексно досліджено проблему формування підприємницької компетентності учнів у процесі вивчення курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» та обґрунтовано ефективність використання сучасних педагогічних підходів, інтерактивних форм навчання й практикоорієнтованих завдань.

Аналіз науково-теоретичних джерел засвідчив, що підприємницька компетентність складається з низки взаємопов'язаних компонентів, які охоплюють фінансову грамотність, вміння приймати обґрунтовані економічні рішення, здатність до самоорганізації, планування, ініціативності та творчості. Вона визначається як ключова компетентність Нової української школи, що забезпечує готовність учнів діяти в умовах сучасної економічної реальності та зростаючої конкуренції.

У ході аналізу змісту чинних модельних програм з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» визначено його потенціал у формуванні підприємницьких умінь через поєднання теоретичних знань із практичними завданнями, проектами, кейсами та ситуаційними вправами. Обґрунтовано, що ефективність курсу значною мірою залежить від організації навчальної діяльності, добору методів та форм роботи, які максимально наближені до реальних економічних процесів.

Педагогічний експеримент дав змогу перевірити результативність запропонованих підходів у реальних умовах освітнього процесу. Отримані дані засвідчили позитивні зміни в рівні сформованості підприємницької компетентності учнів: зросла їхня здатність до планування та реалізації проектів, прийняття фінансово обґрунтованих рішень, відповідального ставлення до ресурсів, а також рівень навчальної мотивації та ініціативності. Порівняльний аналіз показав, що учні експериментальних груп, які працювали з використанням інтерактивних технологій, рольових ігор, бізнес-симуляцій і практичних тренінгів, продемонстрували вищу результативність, ніж учні контрольних груп.

На основі результатів експерименту визначено перспективи вдосконалення освітніх підходів щодо формування підприємницької компетентності. Зокрема, обґрунтовано доцільність ширшого використання проєктного навчання, інтегрованих завдань, STEM-елементів, цифрових сервісів для моделювання фінансових операцій. Розроблено напрями подальшого впровадження отриманих результатів у практику закладів загальної середньої освіти: удосконалення навчально-методичного забезпечення, підвищення кваліфікації вчителів, розширення міжпредметних інтеграцій, застосування цифрової економічної симуляції, організація шкільних бізнес-ініціатив та учнівських стартапів.

Проведене дослідження підтвердило, що курс «Підприємництво і фінансова грамотність» має високий потенціал для формування підприємницької компетентності учнів за умови його реалізації на засадах компетентнісного, діяльнісного, практикоорієнтованого підходів. Аналіз модельних програм, власні напрацювання та результати педагогічного експерименту доводять, що інтеграція проєктного навчання, бізнес-ігор, симуляцій та кейсових технологій істотно підвищує ефективність навчання та сприяє всебічному розвитку учня як майбутнього учасника економічних відносин.

Отримані результати мають практичне значення для вчителів, методистів та розробників освітніх програм, оскільки пропонують реальні інструменти, які сприяють формуванню економічно грамотної, ініціативної, відповідальної й конкурентоздатної молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти. <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення: 19.05.2025).
2. Закон України «Про освіту». 2017. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.01.2025).
3. Концепція Нової української школи <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 11.09.2025).
4. Указ Президента України “Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року” (від 30.09.2019). URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>
5. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Фінансова грамотність: навчальний посібник. Київ: Знання, 2020. 248 с.
6. Беспалко І. В., Войтицька Л. В. Формування фінансової грамотності школярів: теоретичні основи та методичні орієнтири. *Педагогічна думка*. Київ. 2021. 128 с.
7. Беспалко І. В., Ролік В. А. Підприємницька компетентність у системі освіти України: теоретичні засади. *Педагогічна думка*. 2021. № 4. С. 12-18.
8. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ, 2020. 398 с.
9. Білова Ю. О. Підприємницька компетентність як інтегрована якість особистості: структурно-функціональний аналіз. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 35. С. 118–124.
10. Буяк Б. Б. Інтеграція підприємницької компетентності в зміст шкільної освіти. *Наукові записки Тернопільського НПУ*. Серія: Педагогіка. 2020. № 2. С. 112–118.
11. Буяк Б. Б., Калаур С. М. Професійна підготовка майбутніх фахівців у контексті компетентнісного підходу. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 22, Т. 1. С. 104–109.

12. Гільберг Т., Суховій О. Підприємництво та фінансова грамотність: підручник для 8 класу. Київ: Генеза, 2025. 176 с.
13. Гнатишин О. М. Формування економічного мислення учнів засобами інтерактивного навчання. *Економіка та держава*. 2023. № 5. С. 94–98.
14. Єгорова, О. В. Формування фінансової відповідальності учнів у процесі навчання фінансової грамотності. *Проблеми сучасної освіти*. 2021. № 4, С. 112–118.
15. Карась С. О. Формування економічної компетентності учнівської молоді в умовах інтегрованого навчання. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 2. С. 40–48.
16. Карась С. О. Педагогічні умови розвитку фінансової відповідальності підлітків: теоретико-методичний аспект. *Педагогіка і психологія*. 2023. № 3. С. 55–63.
17. Карась С. О. Використання кейс-методу у процесі економічного виховання учнів закладів загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 45. С. 122–128.
18. Карась С. О. Психолого-педагогічні засади формування ціннісного ставлення до грошей у школярів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2021. № 1. С. 78–84.
19. Кізима Т.О., Письменний В.В., Коваль С.Л., Карпишин Н.І. та ін. *Методика викладання фінансової грамотності: навч. посіб. за ред. д.е.н., професора Кізими Т.О.* Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. 200 с.
20. Кравчина О. Державний стандарт базової середньої освіти 2020 року: ключові компетентності. 2020. Цифрова бібліотека НАПН України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/>
21. Крамаренко, С. М. Методика розвитку фінансової компетентності школярів на засадах компетентнісного підходу. *Педагогічний альманах*. 2021. № 46, С. 98–104.

22. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати : монографія. Київ : Грамота, 2023. 352 с.
23. Луценко Г. В. Розвиток підприємницького мислення учнівської молоді в умовах сучасної школи. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 2. С. 31–38.
24. Майковська В. І. Методика навчання основ підприємництва в закладах загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 58–66.
25. Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність» / авт. кол.: Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2021.
26. Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Підприємництво» / авт. кол.: Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сухінська В. О., Сливка Є. М. Київ: Міністерство освіти і науки України, 2021.
27. Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність» / авт. кол.: Кузнєцова А. Я., Довгань А. І., Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г. Київ: МОН України, 2021.
28. Модельна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність» / Панченко С. Ю. Київ: МОН України, 2022.
29. Надтока, В., Часнікова, О. Формування економічної компетентності учнів ліцею: практикум з економіки, фінансової грамотності та основ підприємництва. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4, С. 141–149.
30. Національний банк України. Українські підлітки мають початковий рівень фінансової грамотності — дослідження 2024 року. Київ: Національний банк України, 2025.
31. Новосад О. Фінансова грамотність: роль та значення у шкільній освіті. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції / за ред. Ю. М. Барського, м. Луцьк, 11–12 лист. 2022 р. Луцьк : ПП ІванюкВ. П., 2022. С. 126-127.

32. Новосад О., Лехкобит К. Використання інформаційних технологій на уроках фінансової грамотності. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів* : матеріали ІХ Міжнар. наук. - практ. інтернет-конференції / за ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка, м. Луцьк, 8–9 листопада 2024 р. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2024. С. 231–232.
33. Новосад О. В., Прус С. М. Компетентнісний підхід у географічній освіті. *Актуальні проблеми розвитку природничих та гуманітарних наук* : збірник матеріалів ІV Міжнар. наук.практ. конф. (11 листопада 2021 р.) / відп. ред. Голуб Г.С., Зінченко М. О. Луцьк, 2021. С. 553–555.
34. Новосад О., Шевчук І. Метод проєктів при вивченні фінансової грамотності в школі. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів* : матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. інтернет-конференції / за ред. Ю. М. Барського та В. Й. Лажніка, м. Луцьк, 12–14 квітня 2024 р. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2024. С. 204-205.
35. Офіційний сайт «Підприємництво і фінансова грамотність у школі». Інформація для вчителів та модельні програми. 2024. URL: <https://promo.bank.gov.ua/finlit/>
36. Письменний В. Фінансова грамотність (рівень стандарту): підручник для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2023. 240 с.
37. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній українській школі: виклики й можливості. Педагогічна думка. 2020. № 4. С. 5–12.
38. Прищеп С. М. Методичні засади інтеграції підприємницького контенту в освітній процес базової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3. С. 104–112.
39. Проценко О. Б. Формування підприємницької компетентності учнівської молоді: світовий досвід та українські реалії. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 1. С. 72–81.
40. Савченко О., Пометун О. Педагогічні технології формування ключових компетентностей учнів. [монографія] 2022. С. 103–128.

41. Сергій Дятленко, Віктор Конопкін, Артем Корнецький, Олена Кучерук, Іван Савицький. Соціальне шкільне підприємництво: твій перший стартап: Посібник для учнів 8 (9, 10, 11) класів, батьків та освітян. Київ : ТОВ “ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС”, 2020. 184 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-facultativ/2020/11/12/Sotsialne_pidpnyemnytstvo_tvyy_pershiy_startup.pdf
42. Сухінська В. О. Підходи до розвитку фінансової грамотності учнів у межах НУШ. Молодь і ринок. 2022. № 1. С. 39–44.
43. Стрельников В. Ю. Педагогічне моделювання системи формування фінансової та підприємницької компетентності молоді. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 38. С. 112–119.
44. Хуторський А. В. Ключові компетенції як компонент освітнього стандарту. Педагогічна думка, 2020. № 2. С. 45–53.
45. Теплов С. Підприємництво і фінансова грамотність: підручник для 8 класу. Київ: Генеза. 2025.
46. Ткачук Н., Новосад О. Формування ключової компетентності «підприємливість та фінансова грамотність» в освітньому процесі з географії. *Теорія та методика навчання природничих наук*. 2024. № 7. URL: <https://intranet.vspu.edu.ua>
47. Тригуб В. В. Виховний потенціал інтерактивних методів навчання в сучасній школі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2023. Вип. 73. С. 114–120.
48. Шинкевич Д. Готовність сучасних учителів до формування підприємницької компетентності молодших школярів як педагогічна проблема. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. URL: <https://oip-journal.org>
49. Шеліган І. В. Професійна компетентність учителя в умовах нової освітньої парадигми. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 4. С. 84–92.

50. UNESCO. Education for Sustainable Development and Entrepreneurship. Paris, 2021. 62 p.
51. OECD. PISA 2018 Results (Volume IV): Financial Literacy. Paris: OECD Publishing, 2020. 180 p.
52. European Commission. Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp). Updated Guide. Brussels, 2020. 54 p.
53. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship. Routledge, 2020. 288 p.
54. Chan K., Man T., Lau T. Entrepreneurial Competence Development: Updated Approaches. Palgrave Macmillan, 2021. 242 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Порівняльна таблиця модельних програм
з курсу «Підприємництво і фінансова грамотність» для 8–9 класів.**

Програма / автор	Основні модулі	Теми курсу	Очікувані результати навчання (підприємницькі компетенції та фінансова грамотність)
Беспалко І. В. та співавт. (2023)	1. Вступ до фінансової грамотності і підприємництва 2. Особисті фінанси та бюджетування 3. Основи підприємницької діяльності 4. Фінансова відповідальність та етика	<ul style="list-style-type: none"> - Значення фінансів - Доходи, витрати, заощадження, інвестиції - Планування бюджету - Пошук бізнес-ідей - Прийняття фінансових рішень - Етика фінансової поведінки 	<ul style="list-style-type: none"> - Вміння планувати особистий бюджет - Розуміння функціонування фінансової системи - Базові підприємницькі компетентності: пошук ідей, оцінка ризиків - Усвідомлене етичне ставлення до грошей
Буяк Р. Р. та співавт. (2024)	1. Вступ до підприємництва і фінансової грамотності 2. Особисті фінанси та управління ресурсами 3. Підприємницька діяльність та бізнес-проекти 4. Соціальна відповідальність та етика	<ul style="list-style-type: none"> - Економічна культура - Потреби ринку та споживача - Планування бюджету, доходи, витрати - Заощадження, кредитування, інвестиції - Створення бізнес-ідеї - Командна робота, презентація проектів - Етичні аспекти фінансової поведінки 	<ul style="list-style-type: none"> - Створення та оцінка бізнес-ідей - Навички планування бюджету та управління ресурсами - Підприємницькі компетентності: командна робота, оцінка ризиків - Усвідомлення соціальної відповідальності
Кузнецова А. Я. та співавт. (2024)	1. Фінансова грамотність як життєва компетентність 2. Особистий бюджет та фінансове планування 3. Підприємництво та ринкова економіка 4. Етичне і відповідальне фінансове поведіння	<ul style="list-style-type: none"> - Роль грошей і фінансів - Доходи, витрати, заощадження - Складання бюджету, оцінка ризиків - Пошук ідей для бізнесу, управління витратами та прибутком - Прийняття підприємницьких рішень - Соціальна відповідальність 	<ul style="list-style-type: none"> - Практичне планування бюджету - Прийняття фінансових рішень - Підприємницькі компетентності: оцінка ідей, планування, управління ризиками - Усвідомлене та етичне ставлення до грошей

Програма / автор	Основні модулі	Теми курсу	Очікувані результати навчання (підприємницькі компетенції та фінансова грамотність)
Панченко С. Ю. (2024)	1. Вступ до фінансової грамотності та підприємництва 2. Управління особистими фінансами 3. Підприємницька діяльність та проектна робота 4. Соціальна відповідальність та фінансова етика	<ul style="list-style-type: none"> - Основи фінансів, доходи, витрати - Планування бюджету, заощадження - Основи кредитування та інвестицій - Пошук ідей для міні-бізнесу - Робота в команді та презентація проектів - Раціональне використання ресурсів, етика фінансових рішень 	<ul style="list-style-type: none"> - Планування бюджету, аналіз доходів та витрат - Навички прийняття фінансових рішень та управління ризиками - Підприємницькі компетентності: планування, командна робота, оцінка бізнес-ідей - Усвідомлене, етичне ставлення до грошей

**Форми організації навчання в контексті формування
підприємницької компетентності**

Форма	Характеристика	Результат
Проектна діяльність	Довготривала, комплексна робота над створенням стартап-проекту (від ідеї до бізнес-плану чи прототипу).	Найкраще інтегрує всі навички.
Бізнес-інкубатори / Акселератори	Створення навчального середовища, де учні працюють над своїми проектами під менторським супроводом експертів.	Дозволяє отримати реальний досвід.
Шкільна/Студентська бізнес-фірма	Створення моделі реальної фірми, що виробляє та продає товари/послуги (наприклад, проведення благодійних ярмарків).	Навчає управлінню фінансами та маркетингу.
Лекції-дискусії / Семінари	Обговорення актуальних економічних тем, законодавства, етичних аспектів бізнесу.	Формує теоретичну базу та світогляд.
Конкурси бізнес-ідей / Хакатони	Інтенсивні, обмежені в часі заходи, спрямовані на швидке створення рішення.	Розвиває роботу під тиском та швидке прототипування.
Екскурсії на підприємства/ Нетворкінг	Пряма взаємодія з бізнес-спільнотою, отримання інформації «з перших вуст».	Розвиває встановлення контактів та мотивацію.

Додаток В

Анкета для визначення рівня сформованості підприємницької компетентності учнів

Інструкція: оберіть один варіант відповіді, який найбільше відповідає Вашій думці.

№	Питання	Варіанти відповідей
1.	Чи вважаєш ти, що кожна людина може бути підприємцем?	а) так; б) частково; в) ні
2.	Як ти розумієш поняття «підприємливість»?	а) уміння діяти самостійно; б) прагнення до прибутку; в) бажання ризикувати
3.	Я розумію різницю між доходом і прибутком	а) так; в) ні
4.	Мені зрозуміло, що таке інвестиції та як вони працюють	а) так; б) частково; в) ні
5.	Я можу назвати основні податки, які сплачують підприємці	а) так; б) частково; в) ні
6.	Я розумію значення фінансової грамотності для особистого життя та бізнесу	а) так; б) частково; в) ні
7.	Я можу пояснити, що таке конкуренція та чому вона важлива	а) так; б) частково; в) ні
8.	Чи можеш ти самостійно скласти простий фінансовий план або бюджет?	а) так; б) частково; в) ні
9.	Що для тебе найважливіше у майбутній роботі?	а) стабільність; б) можливість розвитку; в) можливість створити власну справу
10.	Чи маєш ти досвід участі у шкільних проєктах або ярмарках?	а) так; б) ні
11.	Чи готовий(-а) ти взяти відповідальність за спільну справу?	а) завжди; б) іноді; в) рідко
12.	Чи цікавишся історіями успіху підприємців або стартапів?	а) часто; б) іноді; в) майже ніколи
13.	Як ти реагуєш на ризик у діяльності?	а) приймаю, як частину процесу; б) намагаюся уникати; в) не замислююся
14.	Як оцінюєш свої комунікативні навички?	а) високі; б) середні; в) низькі
15.	Я вважаю, що ініціативність є важливою рисою підприємця	а) так; б) частково; в) ні
16.	Я готовий(а) працювати над своїми помилками та вдосконалюватися	а) так; б) не завжди; в) ні

№	Питання	Варіанти відповідей
17.	Що, на твою думку, допоможе досягти успіху у власній справі?	а) знання; б) команда; в) удача
18.	Я мотивований(а) до фінансової незалежності в майбутньому.	а) так; б) частково; в) ні
19.	Чи хотіли б ви пройти курс або тренінг з підприємництва?	а) так; б) важко відповісти; в) ні
20.	Які підприємницькі навички вам хотілося б покращити найбільше?	(Відкрите питання) _____ _____

За кожен відповідь “а” нараховується 3 бали, “б” – 2 бали, “в” – 1 бал.

Після підрахунку загальної кількості балів визначається рівень: високий, середній, низький. А саме:

- 51–60 балів – високий рівень підприємницької компетентності;
- 40–50 бали – середній рівень;
- менше 40 балів – низький рівень.